

ITALIAANS SLOTAKKOORD

DE MILITAIRE OPERATIES IN ITALIË
IN DE TWEEDE HELFT VAN 1944

GOTEN OP RETOUR

B. ALINK

U.S. Signal Corps

Na de val van Rome op 4 juni 1944 ziet de Duitse bevelhebber in Italië, generaal-veldmaarschalk Albert Kesselring, zich voor grote problemen geplaatst. Het is duidelijk dat, ondanks Hitlers bevel geen meter grond prijs te geven, een terugtocht op een verdedigbare stelling de enige kans is om te ontkomen aan de dreigende nederlaag. Die goed verdedigbare stelling is al een jaar in voorbereiding, maar... op dit moment nog steeds niet voltooid! Als woelmuizen doorgraven de mannen van de *Organisation Todt* het bergland tussen Pisa en Rimini. Hier, waar de Apennijnen zich verleggen van de Adriatische Zee in het oosten naar de Ligurische westkust, moet de Gotenlinie komen. Het terrein is gunstig: een bergmassief

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

bestaat uit een reeks zelfstandige veldversterkingen voor infanterie en ondersteunende wapens. Op de belangrijkste punten zijn of worden bunkers gebouwd, voor het merendeel bestaande uit in beton gegoten tankkoepels bewapend met pantserafweergeschut. Alles bijeen: een goed verdedigbare linie, mits tijdig voltooid.

Kesselring zal zich daarom vertragend moeten terugtrekken, het gebied tussen Rome en de Arno stukje bij beetje prijsgevend in ruil voor kostbare tijd.

Daartoe weet hij zijn verzwakte zestien divisies al vrij spoedig weer te coördineren tot een samenhangende, beweeglijke weerstandslin, die slechts langzaam wijkt voor de zware ge-

Anifo

met een diepte van zo'n honderd kilometer over de volle breedte van het schiereiland, doorsneden door een aantal gemakkelijk te blokkeren passen. De wegen door de dalen zijn bovendien erg kwetsbaar door de vele bruggen en viaducten — in betere tijden de trots en glorie van de Italiaanse ingenieurs. Vlak achter de bergketen liggen een spoorlijn en de moderne autoweg nr. 9 van Milaan naar Rimini en Pesaro, het eindpunt van de Gotenlinie; de Duitsers beschikken dus over goede aan- en afvoermogelijkheden. Zware fortificaties bezit de linie nog weinig, maar dit gebrek wordt ten dele gecompenseerd door de grote ontoegankelijkheid van het bergland. De stelling vormt dan ook geen gesloten geheel, maar

Boven: Churchilltanks van het Britse 8e leger in de laatste fase van de aanval op de Gotenlinie. De linie is praktisch opgerold, maar het ontbreekt de geallieerden aan versterkingen om verder op te rukken.

Geheel boven: een Duitse Panthertank, in het gebied tussen Rome en de Gotenlinie in stelling ter vertraging van de opmars van de Amerikaanse en Britse legereenheden.

Linkerpagina: Amerikaanse infanterie in het voorterrein van de Gotenlinie, bij de Monte Verruca. De Duitsers hadden zich genesteld in het ruige bergterrein, dat op deze opname zichtbaar is op de achtergrond.

allieerde druk te land en — vooral ook — vanuit de lucht.

Ook Kesselrings tegenspeler, de Britse generaal Sir Harold Alexander, heeft zorgen. Al op 22 mei, nog voor de val van Rome, heeft hij van de geallieerde opperbevelhebber in het Middellandse-Zeegebied, generaal Sir Henry Maitland Wilson, richtlijnen ontvangen die hem veront-rusten. Als belangrijkste en onmiddellijk uit te voeren taak wordt hem opgedragen door te gaan met het vernietigen van Duitse strijdkrachten in Italië. Ook wordt herinnerd aan het strategisch belang van Ancona, niet alleen als aanvoerhaven, maar ook als mogelijke basis voor operaties tegen de Dalmatische kust. Tot zover is alles nog normaal. Maar tevens wordt

meegedeeld dat Alexander na de val van Rome een aantal eenheden beschikbaar zal moeten houden voor amfibische operaties, wellicht ter ondersteuning van zijn eigen acties, mogelijk ook op buiten zijn bevelsgebied liggende kusten. Met dit laatste wordt een duidelijke toespeling gemaakt op *Anvil*, de voorgenomen landing in Zuid-Frankrijk, ter ondersteuning van *Overlord*, de invasie in Normandië. Oorspronkelijk zouden beide landingen tegelijk plaatsvinden, later werd echter besloten *Anvil* uit te stellen tot na de val van Rome. De Amerikanen deden deze concessie om mensen en materieel beschikbaar te houden voor een krachtiger offensief in Italië, maar nu krijgen ze uiteindelijk toch hun zin: een expeditie-macht van drie Amerikaanse en vier Franse divisies zal worden onttrokken aan het 5e leger in Italië.

Alexander, wiens opmars juist goed op gang is gekomen, doet op 7 juni nog een tegenvoorstel: jaag de Duitsers achterna tot de lijn Pisa-Rimini en forceer een doorbraak naar Bologna. Daarna acht Alexander zich zelfs in staat het offensief voort te zetten in de richting Turijn en Genua of naar Venetië en — wellicht — over de Alpen naar Oostenrijk. Het valt op dat er in dit stadium eigenlijk nog geen heldere denkbeelden bestaan omtrent de afronding van de Italiaanse veldtocht, zeker niet in de sfeer van 'de Russen voor willen zijn', zoals later wel is gesuggereerd.

Intussen blijven de verenigde chefs van staven bij hun beslissing: het zwaartepunt van de

Rechtsboven: Britse artillerie bestookt het hooggelegen Italiaanse dorpje Gemmano, dat deel uitmaakt van de Gotenlinie en vanwaar de Duitsers de geallieerde stellingen kunnen overzien en de Britse aanvoerwegen ongehinderd onder vuur kunnen nemen.

Rechts: Duitse parachutisten pogen na een hevig geallieerd artilleriebombardement met spoed de verbindingen te herstellen die door dit dorpje in de Gotenlinie lopen. Hun krachtige verdediging ten spijt gelukte het de Duitsers toch niet deze linie te houden; eind september 1944 was ze opgerold.

Rechterpagina: Brits-Indische eenheden bij de Gotenlinie. Aan de strijd in Italië namen in deze periode troepen uit allerlei landen deel, onder anderen Polen, Canadezen, Italianen, Brazilianen en Grieken. Ze opereerden echter allen onder het opperbevel van Britten of Amerikanen.

strijd in Europa wordt verlegd naar Frankrijk. Alexanders dromen worden gereduceerd tot een — weliswaar omvangrijke — bindingsactie, die hij overigens uitvoert met de vasthoudendheid van een terriër.

Kesselring weet evenwel hoe hij achterhoedegevechten moet leveren: zijn infanterie trekt gestadig terug, richting Gotenlinie, terwijl pantserinfanterie achterblijft om de verplaatsing af te schermen. Overal stuiten de geallieerden op hinderlagen en wegversperringen, die fel worden verdedigd. Telkens worden de spitspatrouilles vastgenageld. Hebben ze voldoende versterkingen aangevoerd om de Duitsers uit hun stellingen te verdrijven, dan blijken dezen al verdwenen te zijn. In snelle halfrupsvoer-

Crown Copyright

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

tuigen onttrekken ze zich aan het gevecht, maar niet voor lang. Als alle mijnen opgeruimd en de achtergelaten sluipschutters onschadelijk gemaakt zijn, wordt de geallieerde opmars hervat, maar bij het volgende *roadblock* stuit hij weer op diezelfde pantsergrenadiers. Waarna het grimmige spel weer van voren af aan begint.

De Duitse weerstand mag dan taai zijn, het 5e leger blijft marcheren, in hoofdzaak langs twee historische heerbanen: de Via Aurelia naar Cecina en de Via Cassia met als volgend doel Siena. Het 8e leger heeft in verband met de aanstaande aderlating van het 5e leger een veel bredere frontsector toegewezen gekregen. Generaal Sir Oliver Leese jaagt zijn divisies

rechttoe, rechtaan naar Florence, maar loopt vast op een verdedigingslijn bij het Lago di Bolsena. Het is Kesselring namelijk niet ontgaan dat de geallieerde aanvalsas is verlegd van de Adriatische kust naar Toscane. Hij houdt Leese bezig met een reeks voorpostenlinies, waarvan de eerste is gelegd bij het Lago Trasimeno, een slagveld dat reeds in de Tweede Punische oorlog een schrikwekkende reputatie verwierf, toen Hannibal er een Romeins leger vernietigend versloeg. Harde gevechten worden hier geleverd om de stelling *Frieda*; tegen het einde van de maand stuiten de geallieerden voor Arezzo op *Edith*, even weerbarstig als zusje *Frieda*.

Aan de Adriatische kust volgt het Poolse 2e

legerkorps de terugtrekkende Duitsers op de voet. Ze staan nog een vijfendertig kilometer van Ancona als de geallieerde opmars vastloopt. Alexanders besluit om recht op Florence aan te koersen is daaraan mede debet. Het Duitse 10e leger, bekwaam geleid door generaal Von Vietinghoff-Scheel, profiteert van deze weinig geïnspireerde manoeuvre. Door een scharnierbeweging van Leesens rechterflank had dat hele leger in het gebied van Terni en Rieti kunnen worden afgegrendeld. Nu heeft het zich in redelijk goede orde kunnen terugtrekken op de voorpostenlinie Cecina-Siena-Arezzo-Ancona. Maar kennelijk is Florence voor de Britten een even aantrekkelijk doel als Rome was voor de Amerikanen!

legerkorps de stelling *Irmgard*. Een westelijk hiervan uitgevoerde flankbeweging wordt opgewacht door *Olga* en *Lydia*. Zij moeten zich respectievelijk op 27 en 29 juli gewonnen geven, waarna de Duitsers nog snel een linie improviseren ten zuiden van de Toscaanse hoofdstad. Er wordt zelfs nog een lieflijke codenaam voor bedacht: *Paula*. Maar *Paula* kan niet verhinderen dat op 4 augustus Nieuwzeelandse infanteristen en Zuidafrikaanse tanks vanuit het zuiden de stad binnendringen. De Duitsers trekken zich nu ten noorden van de Arno terug, nadat ze vijf van de zes bruggen hebben laten springen. Alleen de eerbiedwaardige Ponte Vecchio ontkomt aan dit lot. Hier is evenwel een moeilijk te benaderen versper-

leger met een pantserkorps en een korps bergjagers, het 14e leger met eveneens een pantserkorps en een korps parachutisten met als steun in de rug het Ligurische leger van de Italiaanse maarschalk Rodolfo Graziani. In voorste lijn staan negentien divisies opgesteld. Anders gezegd: één divisie per dertien kilometer. Generaal Leese besluit zijn 8e leger een frontale aanval langs de Adriatische kust in de richting Rimini te laten uitvoeren. Het 5e leger zal daarna een doorbraak moeten forceren naar Bologna. Om dit plan te kunnen volvoeren is een hergroepering nodig, waaraan de rest van de maand augustus grotendeels wordt besteed. Als alles gereed is, heeft het 5e leger in voorste lijn staan: *Task Force 45* (een versterkte ge-

Bippa

Intussen mag Alexander tevreden zijn met wat zijn troepen in juni hebben weten te bereiken. En passant hebben ze (op 17 juni) ook het eiland Elba nog veroverd met een voorbeeldig gecoördineerde land-, zee- en luchtmachtoperatie. Kesselrings voorpostenlijn houdt het niet lang. Generaal Clarks 5e leger slaat er de eerste bres in. Op 19 juli valt Livorno na zware gevechten, de 23e wordt Pisa ingenomen. En dat nog wel juist in de periode dat de ene na de andere geallieerde divisie uit de strijd wordt genomen ten behoeve van *Anvil*. Generaal Leesens 8e leger stuit tussen Arezzo en Florence weer op een reeks Duitse verdedigingskernen. Oprukkend ter weerszijden van de bovenloop van de Arno ontmoet het 13e

ring geplaatst. Bovendien zwerven overal door Florence de gevreesde Duitse sluipschutters. Ook Brits-Indische en Britse troepen zijn inmiddels in de stad verschenen, maar toch duurt het nog tot 13 augustus voor de stad geheel in geallieerde handen is. Twee dagen later wordt in Zuid-Frankrijk de operatie-*Anvil* uitgevoerd die, hoe dan ook, de geallieerden toch een paar belangrijke havens in handen speelt. Of daarvoor nu ál die divisies nodig waren geweest, vraagt met name Mark Clark zich wat korzelig af; niettemin zal de stormloop op de Gotenlinie moeten worden gewaagd. Die linie wordt inmiddels bezet door achten-
twintig Duitse divisies, verdeeld over het 10e

vechtsgroep van als infanterie optredende luchtdoelartilleristen) in het uiterste westen, daarnaast twee pantserdivisies, namelijk de Amerikaanse 1e en Zuidafrikaanse 6e pantserdivisie. Pal ten noorden van Florence ligt het Amerikaanse 2e legerkorps met drie infanteriedivisies: de 34e, 85e en 91e, waarvan de laatste geheel uit negers bestaat wier gevechtsprestaties beneden de maat zouden blijven, hetgeen volgens generaal Clark te wijten is aan sociale discriminatie in Amerika. Tot het 'Amerikaanse' 5e leger behoort ook het westelijk van Florence opgestelde Britse 13e legerkorps, bestaande uit de Britse 1e infanteriedivisie, de Brits-Indische 8e infanteriedivisie en de Britse 6e pantserdivisie. In reserve heeft generaal

Clark dan nog een Braziliaanse expeditiemacht onder bevel van de kleurrijke generaal Joao Batista Mascarenhas de Morais. Enkele andere nationaliteiten zijn overigens al uit het 5e leger verdwenen, zoals de beide bataljons Amerikanen van Japanse afkomst en de Franse divisies die nu deelnemen aan *Anvil*. Deze laatste eenheden bestaan overigens meest uit Noordafrikaanse koloniale troepen.

Ook het Britse 8e leger is internationaal opgezet. Op de linkerflank opereert het 10e legerkorps, bestaande uit de Brits-Indische 10e infanteriedivisie en de Britse 9e pantserbrigade. Daarnaast de belangrijkste aanvalsmacht: het 5e legerkorps met in voorste lijn de Britse 46e en de Brits-Indische 4e infanteriedivisie met de Britse 25e pantserbrigade. Daarachter de Britse 1e pantserdivisie, de Britse 4e en 56e infanteriedivisie en de Britse 7e pantserbrigade als steun. Oostelijk van het Apennijnenmassief staat het Canadese 1e legerkorps opgesteld, waarvan deel uitmaken de Canadese 1e infanteriedivisie, de Canadese 5e pantserdivisie en de Britse 21e pantserbrigade. In de Adriatische sector opereert het Poolse 2e legerkorps, dat behalve uit de 3e (Karpaten-) en de 5e (Kresowa-) infanteriedivisie bestaat uit eenheden van de vroegere Italiaanse *Utili*-divisie, nu verenigd in het *Corpo Italiano di Liberazione*. Reserve-eenheden zijn dan nog de Nieuwzeelandse 2e infanteriedivisie en de Griekse 3e brigade bergjagers plus enige Italiaanse formaties. Deze strijdmacht, gesteund door een omvangrijk luchtwapen, zal de Gotenlinie moeten breken.

Generaal Alexanders opzet slaagt. Bij Pesaro slaan de Polen een bres en op 31 augustus is het 8e leger over een frontbreedte van dertig kilometer in opmars. Kesselring verplaatst haastig zeven divisies naar de bedreigde sector, daarbij begunstigd door stortregens die de geallieerde vliegtuigen aan de grond houden. Idmiddels zijn de Polen afgelost door het Canadese legerkorps, dat over meer tanks beschikt. Ook het Britse 10e korps weet een wig te drijven in de Gotenlinie. De Duitsers bieden evenwel hevige tegenstand en wijken slechts langzaam en methodisch terug. Het 8e leger ziet dan ook geen kans het volle profijt van de doorbraak te trekken. Reorganisatie, bevoorrading en rust werken vertragend.

Generaal Wilson vraagt de chefs van staven meer troepen, maar het antwoord is weinig bemoedigend. Hetzelfde kan worden gezegd van het weer. De herfstregens doorweken weldra het toch al moeilijk begaanbare terrein en dragen er het hunne toe bij Rimini tot een

GOD BLESS AMERICA

Ik bezocht verscheidene onderdelen van het 5e leger in de paar dagen voor het 8e leger aan zijn aanval begon. Vooral de 92e divisie, waaraan generaal Marshall graag de kans wilde geven de bruikbaarheid van negertroepen in de strijd te bewijzen, had mijn speciale aandacht. Ik vroeg of er nog belangrijke problemen waren. Een van de kolonels vertelde me dat het enige waarover ze te klagen hadden, was dat enkele van zijn officieren zo lang op promotie wachtten.

Ik vroeg de kolonel eens een voorbeeld te geven. Hij draaide zich om en riep een eerste luitenant, een commandant van een van de compagnieën welke we aan het inspecteren waren. 'Hier heeft u een goed voorbeeld', zei hij. 'Deze man had al een hele poos geleden promotie moeten hebben.'

Ik keerde me naar mijn aide, leende de kapiteinsstrepen van zijn schouders en speldde die de luitenant op.

De volgende dag ging ik naar Vada om een regimentsgevechtsgroep Brazilianen te inspec-

teren. Ze zagen er goed uit en de Brazilianen waren over het algemeen enthousiast over het feit dat ze in actie zouden komen. Ik denk dat wat van die dag het duidelijkst in mijn gedachten bleef, het feit was dat de Brazilianen, nadat de ceremonies waren afgelopen, plotseling uitbarstten in 'God bless America'. Hoewel de meesten alleen Portugees spraken, herinnerden ze zich de Engelse tekst.

(Uit: 'Calculated Risk', door Mark W. Clark — New York 1950)

haast onneembaar bolwerk te maken. Desondanks ploetert het 8e leger voorwaarts. Het 10e korps is Cesena al genaderd tot op twintig kilometer. Een nieuwe commandant, luitenant-generaal Sir Richard McCreery, beproeft zijn krachten, nadat hij Leese heeft afgelost, die naar Zuidoost-Azië is gepromoveerd. De Duitsers raken er niet van onder de indruk. Inmiddels is ook het 5e leger in actie gekomen. Op 17 september, de dag waarop aan het westelijk front de slag om Arnhem begint, breekt het 2e korps door de Duitse verdediging heen en bezet vervolgens de Il Giogo Pas en de omringende bergtoppen. Hierdoor kan de zwaar verdedigde Futa Pas worden om-
trokken.

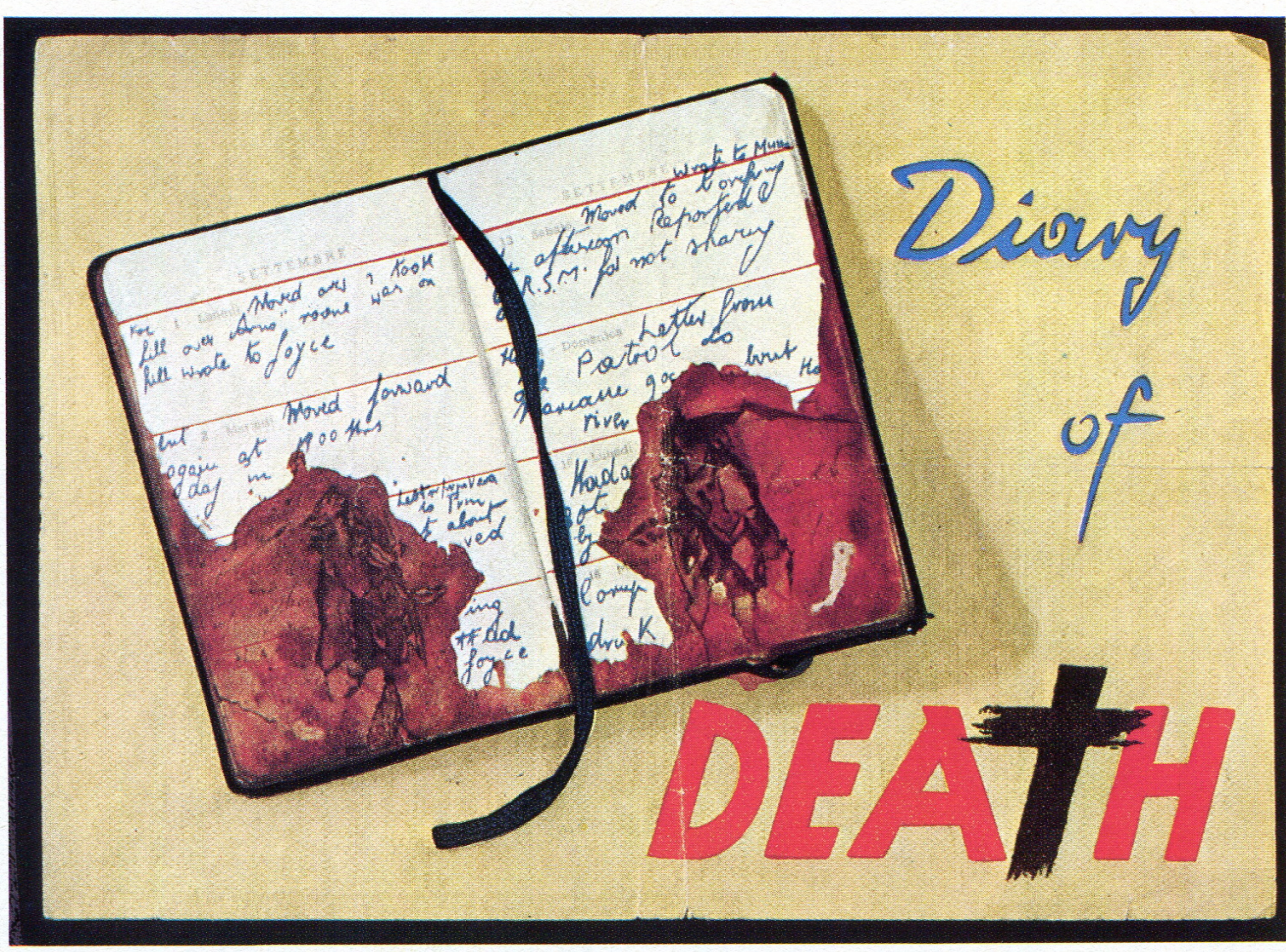
Tegen het einde van de maand is ook het centrale deel van de Gotenlinie opgerold, maar de Duitsers, vastbesloten niet verder terug te trekken, weten de Povlakte te behouden. Telkens weer voeren zij tegenaanvallen uit, wel wetend dat het erop of eronder is. Als een pincet steken beide geallieerde legers in het Duitse verdedigingsstelsel. N  zou een tangbeweging moeten volgen! Maar daarvoor ontbreken juist nu de mogelijkheden... Generaal Wilson mag dan nog mijmeren over acties in de richting Ljubljana en zelfs over de Brenner, Alexander is minder optimistisch. Als zijn commandant hem gelukwens met de tot nu toe behaalde successen, antwoordt hij met een sombere uiteenzetting over de stand van zaken, waaruit zijns inziens zeker nog geen beslissend resultaat valt te verwachten. Zijn divisies zijn uitgeput, zijn reserves verbruikt. Op 24 oktober seint Wilson aan de verenigde chefs van staven dat het troepentekort, de invallende winter en de onmogelijkheid ten volle te profiteren van zijn overmacht aan tanks en vliegtuigen een verdere opmars dan tot de lijn Ravenna-Bologna-La Spezia uitsluiten. Hij stelt voor zijn troepen achter deze lijn te consolideren en vervolgens zes divisies uit de linie te nemen, opnieuw uit te rusten en daarna toe te voegen aan het partizanenleger van Tito dat aan de andere kant van de Adriatische Zee goede vorderingen maakt. Op deze wijze zou wellicht toch nog een tangbeweging mogelijk zijn rond de Golf van Venetië.

Het voorstel wordt evenwel van tafel geveegd. Bologna blijft het voornaamste doel, terwijl moet worden doorgegaan met het binden van Duitse troepen. Die zijn nog lang niet van plan de strijd op te geven. Zij hebben juist twee nieuwe commandanten voor hun legers benoemd: de pantsergeneraals Joachim Lemelsen voor het 10e en Traugott Herr voor het 14e

Links: de geallieerde operaties in Italië in de zomer en het najaar van 1944. Britten en Amerikanen rukken in twee hoofdc lonnes op naar de inderhaast gevormde doch sterke Gotenlinie, die de Povlakte beschermt.

Rechts: een gaaf brokje psychologische oorlogvoering uit Duitse koker. Dit geschrift laat aan de ene zijde de met bloed bevlekte en doorboorde agenda zien van een geallieerd soldaat, die er een dagboek in bijhield, en vervolgt aan de ommezijde met een larmoyante tekst die, gelardeerd met nog wat anti-joodse kreten, de lezer duidelijk maakt dat hem een soortgelijk lot wacht. Want de gesneuvelde was een soldaat 'net als jij'.

Auckland Collection

Diary of Death

It belonged to a soldier whose regiment was part of the Allied armies in Italy

just like you

In this diary he used to record the various things which were of importance to him. He wrote down when he was last on guard and when the last parcel of cigarettes arrived. He made a record of the letters he wrote and also of the ones he received from his mother and father and from his sweetheart »Joyce«. — Because, you see, that sort of things mattered to him

just like you

Then, one day, he took his appointed place in the platoon and they went into action. — Went to fight a war promoted by a few Jews and money-grabbers who, at that very time, were living a life of luxury in peaceful surroundings far away from any danger.

Hoaxed by them he went forward

just like you

As he marched onward there came a sudden swish, followed by a nerve-shattering roar and a piece of hot, jagged steel tore through his coat, his diary, — and his heart!

With his life blood he wrote his last record and simultaneously were dashed a Mothers fond love and a sweethearts dreams.

And dont forget, he was a soldier —

just like you

Auckland Collection

Ministry of Information

leger. Von Vietinghoff neemt tijdelijk het opperbevel waar, omdat Kesselring door een auto-ongeluk daartoe voorlopig niet in staat is. De oorlog wordt ondertussen elders uitgevochten en zelfs Churchill ziet geen kans versterkingen te krijgen voor dit secundaire strijd-toneel. Hoe anders zag het eruit in de glorieuze zomermaanden! Toen, in augustus, brachten talrijke beroemdheden een bezoek aan het front. Onder hen was de Engelse koning, aartsbisschop Spellman, Winston Churchill, de sopraan Lily Pons en haar echtgenoot André Kostelanetz. Lily zong in de openlucht voor de militairen en Churchill vuurde een kanon af (raak!) en iedereen was optimistisch. Nu lijkt het Italiaanse front vergeten. Bologna

Britse en Zuidafrikaanse troepen trekken op door de straten van Impruneta, een stadje iets ten zuiden van Florence, dat 3 augustus werd veroverd. Van hier af aan begint de strijd tegen de bergachtige Gotenlinie.

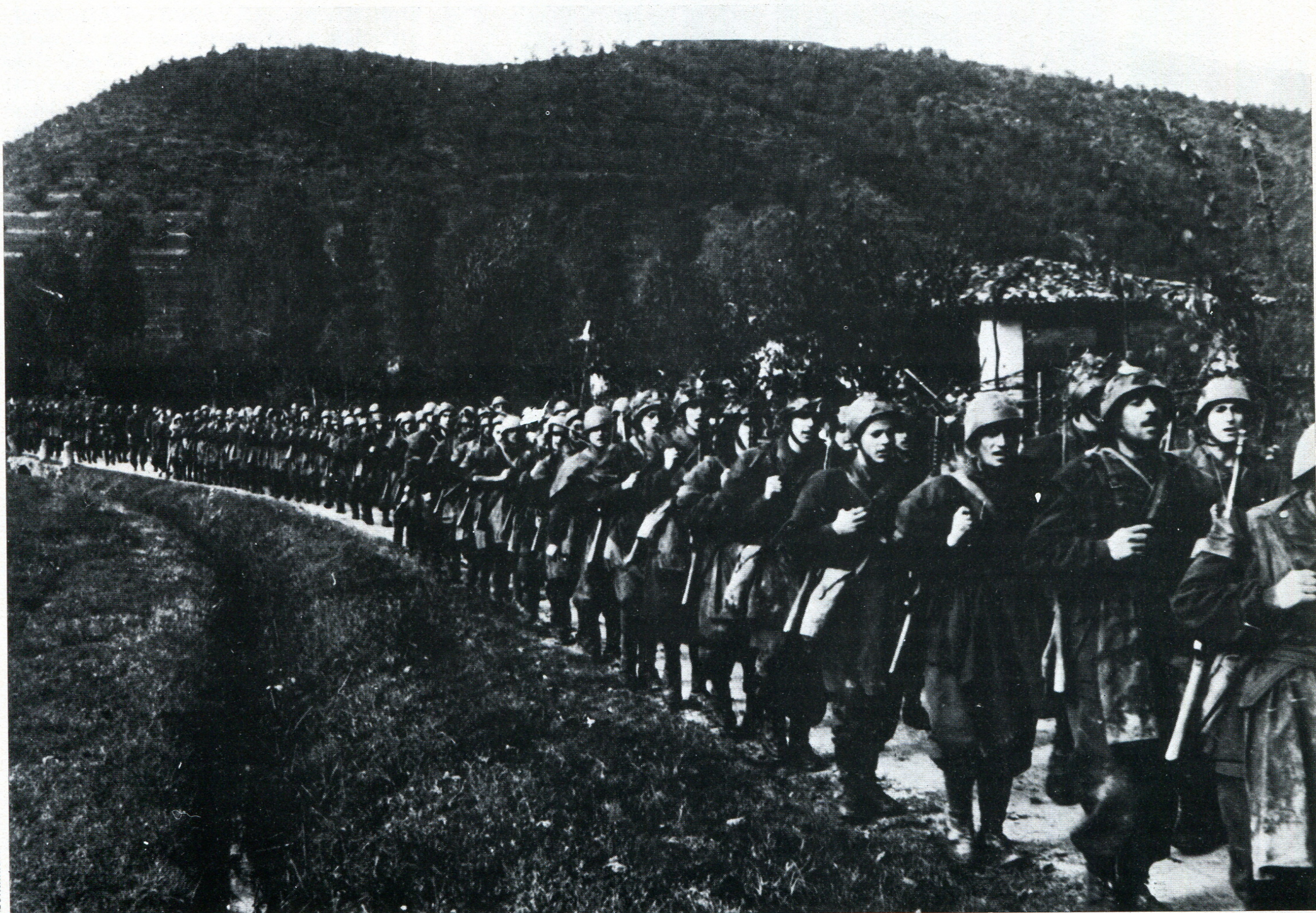
en Faenza schijnen onneembaar en het enige lichtpunt in de decemberduisternis is dat de tegenstander inderdaad gebonden wordt: vijfhonderdduizend Duitsers, die nu meer dan ooit nodig zijn aan het oostelijk front of straks in de Ardennen, worden hier in Italië vastgehouden door een leger dat eigenlijk te groot is voor alleen maar een bindingsoperatie en net te zwak voor een beslissende laatste slag. Als generaal Wilson wordt benoemd tot hoofd

van de Britse militaire missie in Washington, weet hij dat die slag pas in het voorjaar van 1945 kan plaatsvinden. Generaal Alexander mag als zijn opvolger de operatie afmaken. Ook generaal Clark wordt bevorderd: hij krijgt het bevel over de legergroep en luitenant-generaal L. K. Truscott wordt teruggeroepen uit Frankrijk om het bevel op zich te nemen over het 5e leger.

Na deze reorganisatie is het wachten op beter weer. De activiteiten aan beide zijden blijven van beperkte omvang. Maar, om Wilsons eigen woorden te gebruiken: 'De dividenden van deze veldtocht werden geïnd aan het westelijk en oostelijk front en in Italië in het volgende voorjaar.'

REPUBLIEK IN HET ZWART

DR. MAX GALLO

De republiek van Salo is tegen het einde van het jaar 1943 niet veel meer dan een façade, een karikatuur van het fascistisch bewind in zijn glorie tijd. Mussolini kon nog zo vaak in de termen van het oorspronkelijke fascisme herhalen: 'Ik ben de enige, begrijp dat goed, die het werkelijke socialisme in Italië kan doorvoeren!', in werkelijkheid is hij niet veel meer dan een oude acteur die onder supervisie staat van de Duitsers — van ambassadeur Rahn of SS-generaal Wolff — en wiens activiteiten nauwkeurig worden gevolgd. Zowel de republiek als Mussolini blijven namelijk een zeker nut hebben. Het verzinsel van een fascistisch reveil geeft het Duitse volk het gevoel dat het nog niet door iedereen in de steek is gelaten.

Tot de weinige Italianen die in het voorjaar van 1945 nog aan de zijde van de Duitsers aan de oorlog deelnemen, behoren de eenheden van de Italiaanse SS. Hier marcheert een bataljon naar het front in Emilia Romagna.

In Italië worden waardevolle diensten geleverd door de Zwarte Brigades, de republikeinse nationale garde en door allerlei groepjes mensen in iedere stad die zich al veel te veel met het fascisme hebben gecompromitteerd om nog terug te kunnen: zij doen het vuile werk, zij verrichten arrestaties, zij folteren en doden. Hooggelaarsd patrouilleren ze door de straten, gekleed in hun nauwe, zwarte uniformen; aan hun koppel dragen ze een dolk, twee hand-

granaten en een pistool losjes in de holster; op hun pet en kraag prijkt een doodskop. Ze zijn gehaat, dus trouw.

Toch mag hun samenwerking met de Duitsers ook weer niet al te ver gaan. Maandenlang verzetten de Duitsers zich tegen de wederopbouw van een republikeins leger; maar dan gaan ze ermee akkoord vier divisies in Duitsland op te leiden. Om die vier divisies samen te stellen wordt een beroep gedaan op de zeventienhonderdduizend gevangengenomen Italiaanse soldaten: het harde antwoord is dat slechts 1,3% van de gevangenen besluit om onder republikeins gezag te dienen; velen van hen denken er vooral aan naar Italië terug te gaan en staan met hele compagnieën tegelijk klaar

Mondadori

met wapens, uitrusting en al te deserteren. Om de gaten op te vullen moet dus een dienstplicht worden ingevoerd; het aantal dienstweigeraars overschrijdt de 60 à 70%; een andere mogelijkheid is om jongelui tussen de vijftien en zeventien jaar — en soms nog jonger — te recruteren. Zo zullen er dus naast voormalige *Squadristi* kinderen dienen en regelrechte bandieten, die soms zo uit de gevangenis komen.

De fascistten kunnen niet veel anders. In 1944 moet de dienstplicht theoretisch ongeveer 180.000 jongelui tussen de achttien en de twintig jaar opleveren. Er komen er slechts 97.000 opdagen, waarvan meer dan de helft onmiddellijk door de Duitsers wordt opgeëist, terwijl

er 25.000 bij de republikeinse nationale garde worden ingezet in de strijd tegen de partizanen; de paar duizend nieuwelingen die dan nog overblijven, gaan naar het leger, maar maarschalk Graziani beklaagt zich over hun lot. 'Het is droevig', schrijft hij, 'en vernederend te zien hoe Italiaanse soldaten worden gebruikt voor de verzorging van tuintjes en moestuinen van de villa's die door de Duitse commandanten zijn gevorderd; het is treurig ze benzineblikken te zien sjouwen, auto's te zien poetsen en meer van dit soort dingen.'

Het verzet van maarschalk Graziani reikt niet verder dan spijtbetuigingen. Hij moet vernederingen en plagerijen incasseren, net als de andere fascistische leiders die zich aan Musso-

lini's zijde hebben geschaard in het laatste avontuur van de republiek van Salo.

Voor het nazistische Duitsland is Italië namelijk niet veel meer dan een reserve. In de eerste plaats een reserve van arbeidskrachten; aan het hoofd van deze 'moderne slavenhandel' (het zijn de woorden van ambassadeur Rahn) staat Fritz Sauckel. In cafés en op straat worden, behalve dienstplichtigen, ook andere jongelui opgepakt. Op 16 juni 1944 wordt het centrum van Genua afgezet door de fascistische militie; gezonde mannen worden van straat opgepakt en naar Duitsland gestuurd. Maar dat is nog niet alles. De *Militärverwaltung* stelt in alle steden voor alle economische sectoren een waar netwerk van diensten in, die het economisch leven tot in de kleinste onderdelen controleren. Op het grondgebied van de fascistische republiek wordt een stelselmatige plundering uitgevoerd. Op 19 november 1943 heeft Hitler botweg verklaard: 'Het is toch om het even of wij hun de broek uittrekken of dat de Engelsen dat doen.' De vorderingen hebben betrekking op alle terreinen van de economie, van schoenen tot geneesmiddelen. De plaatselijke commandanten — van kapitein tot korporaal — leven allemaal op kosten van het land, zoals al heel wat krijgsvolk heeft gedaan op deze door de geschiedenis gevormde bodem. Ze nemen gevogelte, groente en lakens mee. 'Paga Badoglio' (Badoglio zal wel betalen), roepen ze lachend. En dat zijn nog maar alledaagse zaken. Veel ernstiger is het wegvoeren van de goudreserve van de Bank van Italië — vijfennegentig ton — en de plannen tot het demonteren van de belangrijkste fabrieken, die dan in Duitsland herbouwd zullen worden.

De minister van de bedrijfscorporaties van de fascistische republiek, Angelo Tarchi, probeert zich tegen deze ontmanteling te verzetten, maar hoe zou hij dat moeten doen, als zelfs de Duce er niet in slaagt een paar vrachtwagens van de Duitsers los te krijgen? Op 21 september 1944 schrijft Mussolini in een brief aan de Duitse ambassadeur Rahn: 'Het zou werkelijk tot onaangename gevolgen kunnen leiden, als het ontbreken van enkele tientallen vrachtwagens een voedselschaarste teweegbrengt en vervolgens een opstand. Het is nu al tien maanden geleden dat dit bescheiden probleem aan de orde is gesteld en nog steeds is er geen oplossing voor. Fiat levert vijftig vrachtwagens per dag af. Als we daar ten minste drie wagens van konden krijgen, zouden we binnen korte tijd over de nodige vervoermiddelen beschikken om de etenswaren regelmatig onder de bevolking te verdelen. En laat ons die paar oude vrachtwagens houden die we nog hebben kunnen vinden.'

'Fiat levert vijftig vrachtwagens per dag af. Als we daar ten minste drie wagens van konden krijgen...' De geringe mate van onafhankelijkheid die door het Duitse militaire gezag aan de Duce en diens regering werd gelaten, kan niet beter worden getypeerd! Toch laten de Duitsers de fascistten gedurende enkele maanden op één punt volledig de vrije hand; en dat ene punt is 'het woord'. Het regime moet immers enige activiteit kunnen ontplooiën, het moet zich toch op de een of andere manier kunnen invoegen in de Italiaanse werkelijkheid, anders dan in zijn politionele functie:

Linkerpagina: Duitsers en fascisten voerden in de lente van 1945 meedogenloos strijd tegen de steeds drierstere partizanen. Voor de verzetslieden op deze foto is het voorbij: de een is gesneuveld, de ander geeft zich over.

Rechts: Mussolini, nu eens wanhopig, zich dan weer overgevend aan bijna lachwekkende fantasieën, had in het najaar van 1944 zijn greep op de situatie vrijwel verloren.

Onder: de Duce met twee Duitsers die in 1944 en 1945 een belangrijke rol speelden in Italië: ambassadeur Rudolf Rahn (rechts) en de chef van de SS in Italië, Karl Wolff (links), die contact had met de geallieerden.

Mondadori

Mondadori

de republiek van Salo krijgt tot taak de schijn te redden. Er wordt van deze republiek alleen gevraagd de regering van Mussolini te *zijn*, een regering met ministers, met militaire parades en toespraken; dat achter deze façade geen werkelijke macht schuilgaat, is niet belangrijk, als maar tijdelijk de schijn wordt opgehouden. De republiek van Salo zal haar belangrijkste activiteit dan ook gaan ontplooiën op het gebied van woorden en plannen. Mussolini speelt zijn laatste kaart uit; een kaart die — als men de Duitse greep op de Italiaanse economie kent — zonder meer lachwekkend aandoet: socialisatie. De fascistische republiek wordt officieel omgedoopt in Sociale Republiek. En nu de monarchie

zich van het regime heeft gedistantieerd, schrijft Mussolini dat het fascisme eindelijk zijn ware gezicht heeft hervonden: republikeins en sociaal. Hij roept op tot een 'terugkeer tot de oorsprong', maar deze oorsprong wordt natuurlijk voorgesteld door het vervormende prisma van de Mussolini-legende.

Er vormt zich om Mussolini een groepje schrijvers: de journalisten Cione en Concetto Pettinato; een voormalige socialist, Silvestri; een voormalig communistisch kamerlid, Nicolas Bombacci, een man met een profetengezicht. Zij allen keren terug naar de woordenschat die Mussolini in zijn vroegste jaren bezigde: ze gaan tekeer tegen 'de samenzwering der

vrijmetselaars', 'de internationale plutocratie'. In de kranten worden kolommen vol geschreven over het probleem van de 'arbeid'. Ofschoon het duidelijk is dat dit alles geen enkele praktische betekenis heeft, hebben toch enkele mensen geloof gehecht aan deze overdreven formules die een neofascisme lijken te doen verrijzen: sommigen omdat ze er zich zorgen over maakten (Ferinacci, enkele Duitse militairen), anderen, zoals minister Tarchi, omdat ze er erg gelukkig mee waren; deze laatste groep meende werkelijk dat al die plannen te verwezenlijken waren. 'De oude fascistische partij', zei Tarchi tegen ambassadeur Rahn, 'heeft constant beloften gedaan die ze niet is nagekomen. Dat moet nu maar eens afgelopen zijn. De nieuwe socialisatiewet zou een harde klap kunnen betekenen voor de communistische en bolsjewistische invloeden, waaraan de Italiaanse arbeiders veel meer zijn blootgesteld dan hun Duitse collega's.' De werkelijkheid is echter anders: terwijl het partijcongres in volle gang is en het fascistische programma revolutionaire vormen begint aan te nemen, vinden in Turijn, Milaan en Genua indrukwekkende stakingen plaats. Overal zijn geheime actiecomités werkzaam, samengesteld uit socialist en communisten. Bovendien worden de stakers beschermd door de *Gruppi Azione Patriottica* (GAP) patriottische actiegroepen, zodat de hele beweging een duidelijk antifascistische betekenis krijgt. In deze bergachtige streken van Italië hebben de partizanen zich langzaam maar zeker aaneengesloten. Garibaldibrigades van de communistische partij, waarvan het hoofdkwartier in Milaan is gevestigd, patriottische actiegroepen (GAP), uitgebreid met de *Squadre d'Azione Patriottica* (SAP): zij alle breiden hun operaties uit of plegen steeds meer aanslagen. Tegen het einde van november 1943 zijn al ongeveer achten-twintig prominenten gevallen onder de kogels van de *gappisti* (verzetsgroepjes die in de steden werken), die hun gewapende overvallen open en bloot op straat uitvoeren en dan op fietsen aan de haal gaan. Op 19 december wordt de *federale* van de fascistische partij van Milaan, Resegna, vermoord; op 15 april 1944 is het in Florence de beurt aan de filosoof Gentile. Om hun verbindingswegen te beschermen, zijn de Duitsers gedwongen, over te gaan tot grootscheepse *rastrellamenti* (zuiveringsacties). In de valleien van Piemonte rijden de pantserwagens over de wegen langs de rivieren; een verkenningsvliegtuig geeft aanwijzingen voor mortierbeschietingen; gespecialiseerde alpen-troepen beklimmen de bergtoppen. De partizanen begeven zich van de ene vallei naar de andere; ze blijven schieten, terwijl de dorpen in brand staan en de SS de huizen van de gidsen opblaast, na er de bewoners en de dieren in te hebben opgesloten. Soms wordt de hele bevolking van een dorp op het plein bijgedreven en neergemaaid met mitrailleurs. Dat is bijvoorbeeld gebeurd in Marzabotto en Sant'Anna. Tientallen gehangenen (drieënvijftig in één bepaald geval) markeren de route van een 'vervloekt bataljon' van de SS; aan de invalswegen van Triëst worden lijkverbrandingsovens in bedrijf gesteld; de joden die in de hoog gelegen dorpen zijn ondergedoken, worden opgejaagd, terwijl tevens een drijffjacht wordt gehouden op ontsnapte geallieerde gevangenen. Bij de eenheden

van de SS dienen Russen van het Wlassowleger: op drift geraakte mannen die uit gewoonte en wanhoop doden en roven. Voor de partizanen kennen de fascistten geen genade. Generaal Mischi, die al strijd heeft geleverd tegen de partizanen op de Balkan, stelt voor de fabrieken waarvan de arbeiders in staking zijn, door de Duitse luchtmacht te laten bombarderen. Mussolini geeft Graziani meer volmachten om met het 'banditisme' af te rekenen. 'De fascistische actie', zo schrijft hij, 'moet de mars van de Sociale Republiek naar de Vendée worden. En omdat Piemonte het centrum is van de monarchistisch-reactionaire en bolsjewistische Vendée, moet onze mars in Piemonte beginnen, nadat we alle strijdkrachten in Turijn hebben

Dat is echter geen gemakkelijke taak en de onverbiddelijke machinerie van de onderdrukking lokt nieuwe aanslagen van de partizanen uit.

Al in de lente van 1944 duiken in de meeste steden nationale bevrijdingscomités op (*Comitato di Liberazione Nazionale — CLN*); korte tijd later ontstaat het *Corpo Volontari Libertà* (CVL), een militaire afdeling van het *Comitato Liberazione Nazionale Alta Italia* (CLNAI), het nationale bevrijdingscomité van Noord-Italië. Aan het hoofd van deze afdeling staat generaal Cadorna, een slim lachende, magere man. Cadorna is beroepsofficier en gekozen omdat hij de geallieerden waarschijnlijk vertrouwen kan inboezemen. Op 20 september

uit een Halifax. Hij raakt gewond en moet meteen vechten, want de republikeinse nationale garde heeft het kleine groepje partizanen dat de generaal opwacht, omsingeld.

Enkele weken later krijgt Cadorna de steun van twee 'politieke' figuren: Parri van de actiepartij en Longo van de communistische partij.

Dit driemanschap is de juiste afspiegeling van de Italiaanse verzetsbeweging. Uit de diepe afgrond van 8 september 1943 herrijst een geheel nieuw Italië. Een nieuw *Risorgimento* bezielt de bevolking van het schiereiland, maar dan wel veel intenser dan het *Risorgimento* dat tot de eenheid van 1870 heeft geleid: de arbeiders en de boeren hebben zich in het

verzameld. De mars moet zich vanuit Turijn over alle provincies uitbreiden, ze moet een radicale zuivering teweegbrengen en onmiddellijk in Emilia verder gaan.' Met zijn toespeling op de Vendée in de tijd van de Franse revolutie is deze tekst ongetwijfeld een van de meest karikaturale voorbeelden van Mussolini's denktrant. Als we echter het revolutionaire jargon even weglaten, dan lijkt hij sprekend op de order die door het hoofdkwartier van maarschalk Kesselring wordt uitgevaardigd: 'Op de meest krachtige manier zullen acties moeten worden ondernomen tegen de gewapende rebellenbenden. De verantwoordelijke personen moeten op de marktplaatsen worden opgehangen ...'

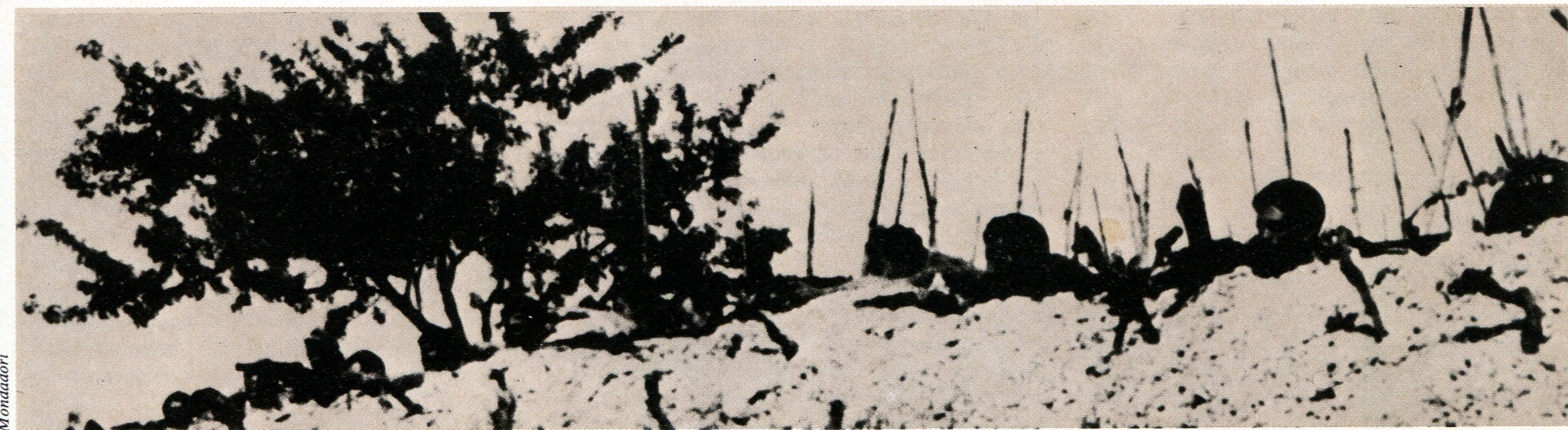
Voor al in 1944 neemt de activiteit van de Italiaanse partizanen sterk toe. Vaak gaan ze openlijk over tot het executeren van burgers die op een of andere wijze met de Duitsers of het Mussoliniregime samenwerken.

1870 heeft zijn grootvader Rome veroverd, terwijl zijn vader een vooraanstaande rol heeft gespeeld in de oorlog van 1914—1918. Deze wilskrachtige man is werkelijk een symbool, het eindpunt van een nationale, militaire traditie. Hij moet zich naar Noord-Italië begeven om de gevaarlijke leiding op zich te nemen.

Op 11 augustus 1944 springt hij samen met kapitein Randolph Churchill per parachute

strijdperk gewaagd en zich geplaatst naast die militairen en intellectuelen die bij het eerste *Risorgimento* de belangrijkste personen zijn geweest. Duitsers en fascistten trotserend, gaan de arbeiders van Turijn en Milaan op 1 maart 1944 opnieuw in staking. In juni breekt weer een staking bij Fiat uit om een demontage van de machines, die vervolgens naar Duitsland worden vervoerd, te verhinderen. Deze acties worden vaak door de industriëlen gesteund, ook al blijven dezen op andere gebieden dikwijls met de bezetter samenwerken.

De bezetter toont zich overigens steeds hardvochtiger. Als bij een aanslag op 23 maart 1944 te Rome tientallen Duitse soldaten om

het leven komen, nemen de commandant van Rome, generaal Mälzer, politiechef Kappler en maarschalk Kesselring contact op met het hoofdkwartier van de Führer. Hitler eist dat de hele wijk met inwoners en al wordt opgeblazen, maar ten slotte wordt toch de voorkeur gegeven aan het systeem van de gijzeling. Men besluit een aantal politieke gevangenen die toch al ter dood veroordeeld zijn, onmiddellijk terecht te stellen: voor elke vermoorde Duitser tien gijzelaars. Het draait erop uit dat een aantal politieke gevangenen en joden wordt uitgekozen, zonder dat er verder op wordt gelet of die berecht zijn of niet. Ze worden snel in vrachtwagens geladen en daarbij wordt ook nog een vergissing gemaakt: er zijn 32

Partizanen van de SAP in gevecht met Duitse troepen op een fabrieksterrein in Turijn.

Geheel boven: Italiaanse verzetsstrijders in stelling in de buurt van Alba (april 1945).

Duitsers neergeschoten, maar er worden 335 in plaats van 320 gijzelaars meegenomen. Deze vijftien mensen meer voeren de willekeur naar de top. Het konvooi begeeft zich naar de Via Ardeatina. In de steengroeven daar bevinden zich lange gangen. De slachting duurt van 24 maart 's avonds tot 25 maart 's morgens om negen uur. Daarna worden de gangen vol mijnen gelegd; even later weerklinken doffe explosies en worden de lichamen van de gegij-

zelden onder de zware rotsblokken bedolven. Dat de Duitsers zich in de zomer van 1944 weten te verschansen in de Gotenlinie is voor Mussolini aanleiding weer voor enkele weken moed te vatten. In het begin van 1945 is deze roes echter snel verdwenen en blijft hij als een ontredderd man achter. De partizanen breiden hun aanvallen uit tot aan de rand van het Gardameer. Het ministerie van buitenlandse zaken, dat daar in een villa is gevestigd, wordt omsingeld; de in het gebouw aanwezige mensen worden ontwapend en de dossiers worden meegenomen; Japanse officieren van de militaire missie worden ontvoerd. De ontwikkelingen voltrekken zich langzaam, maar de doodstrijd van het fascisme manifesteert zich duide-

lijk. Mussolini beseft dit terdege, ook al blijft hij in het diepst van zijn hart hoop koesteren dat hij op het laatste moment nog een uitweg zal vinden, zoals vroeger zo vaak is gebeurd. Nu eens is hij in een wanhoopsstemming, dan weer probeert hij de toch duidelijke realiteit, waartegen hij zich verzet, door een of andere onderneming een andere draai te geven. De ontmoediging krijgt meer en meer de overhand. Tegenover een jonge journaliste die hem komt interviewen, bekent hij: 'Het is met mij gedaan, mijn geluksster is ondergegaan, ik wacht het einde van de tragedie af. Ik heb me vergist en ik zal voor deze vergissing boeten, als mijn armzalige leven tenminste als boetedoening kan dienen.'

De Duitse legerleiding schat het aantal geüniformeerde partizanen op ongeveer 200.000. Deze partizanen dragen bij hun gevechtspakken verschillend gekleurde halsdoeken, die hun onderdeel aangeven: groene of rode halsdoeken voor de *Garibaldi's* en de *Giellisti* (*Giustizia e Libertà*), blauwe halsdoeken voor de zelfstandige groeperingen. De partizanenorganisatie is voortaan een ware binnenlandse strijdmacht.

Een dergelijke situatie vermindert Mussolini's kansen op een verdediging in de Alpen natuurlijk aanzienlijk. Mussolini — dat blijkt uit heel zijn levensloop — is trouwens geen man om openlijk tegenstand te bieden. Hij luistert dus naar de raad van de voormalige socialist

sterie van arbeid in het leven; in februari worden de eerste maatregelen bekendgemaakt aangaande de socialisatie van Montecatini, Fiat en de staalfabrieken in Lombardije. De Zwitsers die in Noord-Italië grote belangen hebben, worden ongerust, maar op de beurs zakken de aandelen niet: de zakenlieden zijn realisten en hebben de val van Mussolini al lang zien aankomen. Deze gaat echter gewoon door met zijn pogingen. Hij wil, om het met zijn eigen woorden te zeggen, 'de explosieve mythe van het fascistisch socialisme' nalaten. In werkelijkheid speelt de ideologie echter weer geen enkele rol bij het opstellen in zijn plannen.

'Welke kaarten kan ik nu nog op tafel leggen?' vraagt hij aan generaal Wolff. En deze SS-officier verklaart, zonder tegenover Mussolini ook maar te reppen over zijn geheime onderhandelingen met Allen Dulles: 'Voer de socialisatie door en probeer met het westelijk kapitalisme tot een vergelijk te komen.'

Daarvoor — aangenomen dat een vergelijk mogelijk is — zou op z'n minst een begin met de socialisatie moeten worden gemaakt. Maar de republiek van Salo kan slechts besluiten publiceren.

Mussolini probeert vervolgens het geallieerde opperbevel te paaïen door te schrijven: 'Elke onbeheerste, extremistische opstand door ongeregelde troepen en elk straatoproer (uitgelokt door partizanenbenden en communisten), stakingen, samenscholingen enzovoorts zullen door de republikeinse en de geallieerde strijdkrachten worden neergeslagen. De geestelijkheid zal een herstel van de rust in de hand proberen te werken.'

Hiermee stelt Mussolini niets minder voor dan een verbond tussen de fascistische troepen en de geallieerde soldaten tegen 'de extremistische oproerkraaiers'. Net als in 1919, 1922 en in 1924 blijft ook in 1945 de verwijzing naar het bolsjewistische, revolutionaire schrikbeeld het geheim van zijn politiek. 'Met dit voorstel', schrijft Mussolini, 'wil ik bewijzen dat de liefde voor Italië boven allerlei partijbelangen staat.'

Er is echter één zin die de bedoelingen van de Duce onthult: 'Ik zou graag willen weten welk lot is weggelegd voor de leden van de regering en voor hen die leidende functies hebben gehad in de Italiaanse Sociale Republiek (arrestatie, concentratiekamp, ballingschap?).'

De situatie loopt echter met de dag meer uit de hand. In het merendeel van de Noorditaliaanse steden wordt de economie lam gelegd door wilde stakingen. Op 10 april 1945 verspreidt de Italiaanse communistische partij 'revolutionair besluit nummer 16', terwijl het bevrijdingscomité van Noord-Italië een revolutionair comité in het leven roept.

Op 13, 16, 17 en 19 april vaardigt de CLNAI — waarin alle groeperingen zijn vertegenwoordigd — een aantal besluiten uit waarin wordt opgeroepen tot een spoorwegstaking en richtlijnen worden gegeven voor een 'nationale revolutie'.

Op 19 april vertrekt Mussolini naar Milaan en in de nacht van 25 april worden de fascistische strijdkrachten geheel ontbonden. Van de Sociale Republiek van Salo is niets anders overgebleven dan een aantal auto's met fascistische leiders, dat met grote snelheid in noordelijke richting verdwijnt.

Alfredo Padovano en Danilo Guidotti van de Garibaldidivisie 'Arno' in het ziekenhuis van Firenze. Ze herstellen van hun verwondingen, opgelopen in de strijd tegen de fascistische verdedigers van de stad.

Hij is er echter de man niet naar om een afstraffing in de vorm van de dood te aanvaarden. Als held stelt hij niet veel voor, maar het is begrijpelijk dat hij als mens aan zijn 'huid' is gehecht; bij elke keuze in zijn politieke leven heeft hij zich minder laten leiden door principes dan door persoonlijke eerbij, omdat hij noch mystiek, noch dwaas is; hij is niet in staat de dood te voelen aankomen en kan er zich daarom ook niet op voorbereiden. Hij klampt zich aan het leven vast en aan al die ideeën die tot het verleden behoren; ideeën die bestaan uit herinneringen en uit valse hoop, die in stand wordt gehouden door de eveneens in hun hersenschimmen verstrikt geraakte adviseurs.

Silvestri, die erop aandringt de 'socialisatie' te versnellen teneinde de grote massa op zijn hand te krijgen, maar ongetwijfeld ook om een zekere druk op de geallieerden te kunnen uitoefenen. Zouden de Engelsen en Amerikanen zich geen zorgen maken, als in Italië een Sociale Republiek ontstond? Misschien zouden ze bereid zijn met de Duce te onderhandelen om dat te voorkomen.

Op 19 januari 1944 roept Mussolini een mini-

VIA RÓDOS NAAR BERLIN

RUTGER DINGER

Toen het begin 1943 duidelijk werd dat de Duitsers uit Noord-Afrika zouden worden verdreven, was het voor Churchill een uitgemakte zaak dat de strijdkrachten van de westelijke geallieerden in het Middellandse-Zeegebied moesten blijven om ook de noordelijke kust van deze binnenzee te zuiveren van Duitse en Italiaanse legers. Groot-Britannië zou dan na de oorlog een grote mate van invloed in dit gebied kunnen herkrijgen en er een politiek evenwicht in stand houden. Sinds eeuwen hadden de Britten geprobeerd daar een evenwichtige situatie te bereiken met als steunpunten Gibraltar, Malta, Cyprus en Palestina. Rusland moest volgens Churchill geen toegang krijgen tot de Middellandse Zee

De Britse premier Sir Winston Churchill verzette zich lang tegen geallieerde plannen om in Zuid-Frankrijk te landen. Toen deze invasie op 15 augustus 1944 een feit werd, woonde hij haar vanaf een Brits schip bij.

en het verdrag dat de doortocht van oorlogsschepen via de Bosporus regelt, zou moeten blijven bestaan. Als de Russen de Balkan zouden gaan veroveren, was het niet meer zo zeker dat deze situatie zou blijven bestaan. Nadat in augustus 1943 Sicilië was veroverd en het Italiaanse vasteland als voor de hand liggend volgend oorlogsdoel was aangewezen, kon Churchill voorlopig tevreden zijn: via Italië kon Joegoslavië en de verdere Balkan

worden veroverd op de Duitse en Italiaanse troepen; de troepenmacht in Italië kon deels via Triëst en Ljubljana doorstoten naar Wenen en Berlijn, het uiteindelijke oorlogsdoel. Volgens deze gedachtengang was het niet nodig een invasie te ondernemen in het westen van Frankrijk, een operatie die Stalin al verlangde sinds Rusland in juni 1941 door de Duitsers was overrompeld. Het voordeel van een doorstoot via Italië en Wenen naar Berlijn was voor de westelijke geallieerden dat zij de Russen zouden kunnen verhinderen naar de Balkan op te trekken, een gedachtengang van Churchill die bij Roosevelt nimmer weerklank vond. De Amerikaanse president meende dat Churchills ideeën alleen het imperialisme dienden en dat

geen Amerikaanse president dergelijke gedachten aan zijn kiezers kon verkopen. Hij probeerde Churchill te doen inzien dat de vernietiging van het Derde Rijk het enige oorlogsdoel in deze strijd was en niets anders.

Inmiddels wisten de westelijke leiders dat Italië zou capituleren op de dag nadat de geallieerden een invasie in dat land zouden ondernemen. Churchill wilde dit voordeel uitbuiten en besloot buiten medeweten van de Verenigde Staten landingen uit te laten voeren op Ródos van de eilandengroep Dodekanesos. Vandaaruit wilde hij een aanval op de Balkan ondernemen. De Dodekanesos waren sinds 1912 in het bezit van Italië en na de capitulatie van deze Asmogendheid zou het voor de Britse troepen in het oostelijk bekken van de Middellandse Zee een koud kunstje moeten zijn de eilanden te veroveren.

Daags na de grote invasie in Italië (9 september 1943 bij Salerno) werd de invasie op Ródos ondernomen. Britse troepen van het *Middle East Command* onder generaal Sir Henry Maitland Wilson begonnen vanuit Cairo dit avontuur. Het moest een verrassingsaanval worden; de Duitsers moesten juist na de capitulatie van hun bondgenoot een inzinking hebben. Maar de Duitsers herstelden zich snel van de schok: zij stuurden direct na de aanval troepen naar Ródos en binnen drie dagen waren de Britten weer van het eiland verdreven. Generaal Wilson had voor deze actie alleen de beschikking gehad over een brigade die in Egypte was gelegerd en over vier langeafstandsquadrans van de luchtmacht, echter nauwelijks over landingsvaartuigen — die waren voor het overgrote deel ingezet voor de geallieerde actie bij Salerno. Met deze schamele middelen landde Wilson niet alleen op Ródos, maar ook op Léros, Pátmos, Furni en Ikaría, de belangrijkste eilanden van de Sporaden voor de zuidwestkust van Turkije. De Britten hielden het daar enige tijd langer uit dan de drie dagen op Rodos.

Churchill had nog hoop. Op 7 oktober vroeg hij de medewerking van Roosevelt een deel van de in het Italiaanse strijdgebied beschikbare landingsvloot beschikbaar te stellen voor

Hiernaast: op Churchills bevel veroverden Britse troepen op 10 september 1943 Léros, dat tot 13 november in hun handen bleef. Nadien waren deze Duitsers er weer heer en meester.

Rechts: bij de verovering van de Dodekanesos werden deze Britten krijgsgevangen gemaakt en per schip naar Griekenland overgebracht.

de herovering van het door de Britten prijsgegeven Ródos. In die tijd werd er echter moeizaam in Italië gevochten: Napels was juist een week in geallieerde handen, zeven dagen later dan in de bedoeling had gelegen. Onder die omstandigheden voelde Roosevelt er niets voor reserves uit het westelijk bekken van de Middellandse Zee beschikbaar te stellen voor dubieuze acties in het oostelijk bekken. Roosevelt was ook niet gevoelig voor Churchills argument dat het neutrale Turkije kon worden overgehaald de zijde van de geallieerden te kiezen, waardoor de Bosporus zou openkomen om de Sowjetunie te bevoorraden. Een goederenstroom was volgens Churchill gemakkelijker aan te voeren via de Zwarte Zee dan via Moer-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

mansk. Roosevelt voorzag echter dat Amerika het Turkse leger zou moeten gaan bewapenen. Hij antwoordde daarom dat hij de Vrije Fransen ook al van wapens moest voorzien en dat de Amerikaanse economie het niet dragen kon nog eens een Turks leger op de been te helpen. Een dag later, 8 oktober, vroeg Churchill nogmaals de medewerking van de president voor zijn Ródos-avontuur. Hij stelde uitdrukkelijk dat hij genoeg had aan één divisie uit het westelijk bekken en dat er geen rampen zouden gebeuren, als hij negen landingsvaartuigen zes weken zou onttrekken aan de voorbereidingen van de landingen in Normandië, die, naar toen bekend was, tegen mei 1944 zouden plaatsvinden. De president bleef echter weigeren.

Hij vond Rome belangrijker dan Ródos en Churchills pogingen gevaarlijk en zinloos. Dat werd het einde van de Britse acties in het oostelijk bekken van de Middellandse Zee, want zonder verdere hulp hielden de troepen het niet uit op de Sporaden, laat staan dat Ródos kon worden heroverd. Het laatste steunpunt (Léros) ging op 13 november verloren, volgens Churchill als gevolg van de hardnekkige Amerikaanse weigering tot medewerking. Eind november van dat jaar verloor Churchill op de conferentie van Teheran ook de strijd tegen Stalin. Deze drong er aan op een tweede front via West-Frankrijk, liefst ondersteund met een invasie in Zuid-Frankrijk. De Russische leider zag geen voordeel in de aanvoer

van goederen via de Zwarte Zee en ook hij voelde er niet voor op dit ogenblik Turkije in de oorlog te betrekken.

Sindsdien bleef Churchill de plannen voor een invasie in Zuid-Frankrijk (operatie-*Anvil*) tegenwerken, maar toonde zich uiteindelijk wel een goed verliezer door op 15 augustus 1944 deze landingen zelf bij te wonen. Hij was van oordeel dat een operatie in Zuid-Frankrijk de landingen in Normandië niet kon steunen. Bovendien moest zij worden uitgevoerd met troepen van het Italiaanse front. In de zes weken voorbereidingstijd kon generaal Alexander in Italië niet opschieten, omdat hij voorrang moest verlenen aan troepen die uit het front in Midden-Italië naar Napels moesten

Ongeveer ter zelfder tijd (zomer 1944) waren aan het oostelijk front de Russen bezig aan een groot offensief. Volgens Churchill was het duidelijk Stalins bedoeling vóór het einde van de oorlog Zuidoost- en Midden-Europa onder sowjetinvloed te krijgen. De Britse premier maakte Roosevelt deelgenoot van zijn vrees, maar ook nu weer vond hij geen weerklank bij de president, wiens vaste voornemen het was zich niet in te laten met de Balkan. Inmiddels was de tegenstand van de Duitse troepen in Italië zo sterk, dat de geallieerden nauwelijks vorderingen maakten. Van Churchills plannen om de Russen voor te zijn door via Istrië Wenen en Berlijn te bereiken, kon toen al niets meer komen.

sowjetlegers hadden dus de drie grote hoofdsteden van Midden-Europa binnen hun bereik; Stalin stond in een zeer gunstige positie, toen op 4 februari 1945 de conferentie van Jalta zou beginnen.

Voordien hadden Churchill en Roosevelt nog een bespreking op het eiland Malta. Van 29 januari tot 1 februari werd daar de westelijke strategie nog eens onder de loep genomen. Churchill hoopte op Malta met Roosevelt een gemeenschappelijke politiek tegenover Rusland te kunnen opstellen, maar Roosevelt bleek er even weinig als ooit voor te voelen zich te binden of de Russen ook maar de minste reden te geven te denken dat zij tegenover een Brits-Amerikaans verbond stonden. Roosevelt

VLIEGEN MEPPEN

Cairo, 9 december 1943.

We zaten tussen de bloembedden aan een kleine kaarttafel en we kregen een uitstekende lunch opgediend door twee Egyptische kelners in livrei. Churchill hield een vliegemepper in de hand. Na twee lepels soep begon hij te spreken over het vraagstuk van het opperbevel in het Middellandse-Zeegebied en zei: 'Het is allemaal erg eenvoudig, er zijn...' en daar kwam met een smak de vliegemepper neer en een vliegelijs werd opgeraapt en gedeponeerd in een vliegenlijkenhuis op een hoek van de tafel. Toen nam hij weer twee lepels soep en zei: 'Dit is overheerlijke soep', gevolgd door nog een lepel. Toen begon hij opnieuw: 'Zoals ik al zei, het is allemaal erg eenvoudig, er zijn maar drie sectoren...' Kledder, weer kwam de vliegemepper neer en een nieuw lijk werd in het lijkenhuis gelegd. Dit ging zo de hele lunch door, maar we kwamen nooit verder dan de 'drie sectoren', voor er een nieuwe vlieg naar het lijkenhuis werd geslagen. Het belangwekkendste was dat er in dit vraagstuk van het opperbevel geen sprake was van 'drie sectoren', maar ik wist dat het in zijn huidige miserabele conditie onmogelijk was hem dit te doen begrijpen. (...) De vorige avond nog had ik Smuts' zorgen om hem aangehoord en ik begon me af te vragen hoe dicht hij bij een ineenstorting stond en hoe ernstig die wel zou zijn.

(Uit: 'Triumph in the west', door Arthur Bryant, naar de dagboeknotities van Viscount Alanbrooke — London 1959)

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

voor verscheping naar Zuid-Frankrijk. Alexander moest voor *Anvil* niet minder dan een kwart van zijn troepensterkte (zeven divisies) afstaan. Ook generaal Mark Clark was verbijsterd geweest tijdens de voorbereidingen van de operaties in Zuid-Frankrijk. In juni 1944 was generaal Marshall in Rome en Clark had zich tegenover Marshall krachtig voorstander getoond van een invasie op de Balkan. Toen hij geen gehoor vond, schreef hij in zijn dagboek: 'De mof is verslagen, gedesorganiseerd en gedemoraliseerd. Het is nu het ogenblik partij te trekken van onze overwinning. Nochtans raak ik midden in dit succes twee korps hoofdkwartieren kwijt en zeven divisies. Ik begrijp er niets van.'

De enige zekerheid die Churchill zich kon verschaffen, was een afspraak met Stalin in oktober 1944 over invloedssferen op de Balkan. De Amerikanen beschouwden deze 'overeenkomst' als een duister complot ter bevordering van Britse imperialistische ambities. In het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken werd deze overeenkomst zelfs gekarakteriseerd als '*Churchiavellisme*', een variant op het machiavellisme.

Ruim drie maanden later waren de Russen reeds ver in westelijke richting opgerukt: Malinowski stond op 130 kilometer van Wenen, Konjew had Wenen omsingeld en stond op 200 kilometer van Praag en Zjoekow had de Oder bereikt op 70 kilometer van Berlijn. De

wilde de arbiter zijn tussen Churchill en Stalin en de goede verstandhouding zien te bewaren om te voorkomen dat de Grote Drie uit elkaar zouden groeien. De Britse delegatie op Malta vond dat de Amerikanen minder achterdochtig waren voor de Russische naoorlogse bedoelingen dan zijzelf waren.

Het wantrouwen van de Amerikanen tegen de Britse gedachten berustte op hun wantrouwen tegen 'kolonialisme'; voor de Amerikanen was Groot-Brittannië het symbool van alle imperialisme gebleven. Uit beginsel was dus Roosevelt tegen Churchills politiek inzake het Middellandse-Zeegebied. De mediterrane strategie van Churchill was daarmee definitief afge-
lopen.

The Po is waiting for you

DRESCIA

VERONA

PADOVA

CREMONA

MANTOVA

ESTO

ROVIGO

FERRARA

MODENA

Collectie J. de Groot

vertrouwen tegemoet zien. Hun langgerekte verdedigingslijn bood in geval van een geallieerde doorbraak geen mogelijkheden tot ordelijke terugtocht. De westelijke verdedigingsvleugel ter weerszijden van Genua, die militair nauwelijks meer betekenis had en ook nog bedacht moest zijn op aanvallen uit Frankrijk, zou dan zeker worden vernietigd. De Duitsers zouden er verstandiger aan hebben gedaan zich terug te trekken achter de Adige in Noord-oost-Italië, waar zij met minder strijdkrachten hadden kunnen volstaan om de geallieerden te stuiten. Door zich vast te bijten in de verdediging van de Povlakte hadden zij zich bovendien de weg afgesneden naar het befaamde Alpenbastion, waarvan zij wellicht inderdaad

had moeten afstaan, hoewel hij zelf verzuimde soortgelijke onder zijn bevel staande eenheden uit India naar het bergachtige deel van zijn front over te hevelen. Het zal hem niettemin met gramschap hebben vervuld dat de eveneens op berggevechten getrainde Britse 52e Lowland-divisie zelfs onder de zeespiegel had moeten opereren, want zij was ingezet bij de strijd om de Scheldemonding. Het geallieerde opperbevel had nauwelijks een beter bewijs van zijn verwaarlozing van het Italiaanse front kunnen leveren... Op grond van militair-strategische overwegingen ondergingen Clarks strijdkrachten een aderlating van niet minder dan 125.000 man. Zij waren nodig in Noordwest-Europa. Dat was onder andere het geval met het

met zijn belangrijke haven Triëst. Als dat gebeurde, zou het co-belligerente Italië nog vóór de komende vredesbesprekingen in een nadelige onderhandelingspositie zijn gedrongen. De kans op nieuwe conflicten zou daarvoor groter worden en vooral de Britten maakten zich zorgen over de opmars van het communisme in de Balkan, die zeker niet zonder meer bij Triëst zou halt houden. Hoewel de op de Balkan georiënteerde plannen, die uiteraard voor de troepen te velde verborgen bleven, niet werden uitgevoerd, deden zij toch afbreuk aan de voorbereiding van het offensief naar het noorden.

Intussen werd de geallieerde infanterie geteis-

een sterke vesting hadden kunnen maken. Nu spookte dit bastion alleen maar rond in hun propaganda, waaraan de Duitse generaals zelf geen geloof meer hechtten. Zij beseften dat de tijd in het voordeel der geallieerden werkte. Maar op korte termijn bood de situatie de geallieerden omstreeks de jaarwisseling inderdaad weinig gunstige vooruitzichten. Een complex van oorzaken, waarvan de taaie en vakkundige weerstand van hun vijand er slechts één was, dwong hen tot het maken van pas op de plaats. Voor de troepen te velde vormden terrein- en weersomstandigheden de barrière bij uitstek. Het bergachtige operatiegebied beperkte de mogelijkheden van gemechaniseerd en gepantserd materieel. De last van de oorlogvoering drukte dus vooral op de schouders van de infanterie. Deze was onvoldoende geschoold voor de strijd in de bergen. Pas in januari 1945 arriveerde de Amerikaanse 10e bergdivisie, die weldra haar nut bewees door nog in het hartje van de winter in de aanval te gaan en zich zodoende een gunstige uitvalspositie voor het naderende lenteoffensief wist te verwerven. Met heimwee dacht de bevelhebber van de 15e legergroep, generaal Mark Clark, terug aan de succesrijke Franse bergtroepen, die hij

Linkerpagina: ook ten aanzien van de moeilijke te verdedigen Povlakte bleef de Duitse propaganda een agressief optimisme ten toon spreiden. De geallieerde soldaat die dit zonnige strooibiljet opensloeg, vond aan de binnenzijde bovenstaand schrikbeeld.

Rechtsboven: voertuigen van het Amerikaanse 5e leger steken een stroom over aan de rand van Vergato, op de weg naar Bologna.

Canadese 1e korps onder luitenant-generaal Foulkes, dat na anderhalf jaar strijd in Italië in februari het Canadese 1e leger in Nederland ging versterken. Maar ook politiek gekleurde overwegingen remden de stootkracht van de 15e legergroep. Al in het najaar was een deel van het Britse 8e leger ingezet in Griekenland om er de westerse invloedssfeer te bewaken. Tijdens de winter werd gewerkt aan een reeks plannen voor een invasie op de Adriatische kust van Joegoslavië. Op die manier zouden de Duitse strijdkrachten in Noord-Italië in de rug worden aangevallen, terwijl daarmee tegelijkertijd voorkomen zou kunnen worden dat Tito's strijdkrachten zich zonder meer meester maakten van het Italiaanse schiereiland Istrië

terd door de ijzige winterkou en de verblindende sneeuwstormen die uit de Alpen over de Povlakte gierden. Onder die omstandigheden was de geallieerde luchtmacht niet in staat haar dertigvoudig overwicht te bewijzen. Zij kon geen effectieve tactische steun verlenen aan de grondstrijdkrachten. De artillerie, die geruime tijd slecht berekend was geweest op berggevechten, was nu weliswaar voorzien van het daarvoor vereiste krombaangeschut, maar kampte thans weer met het gebrek aan de niet minder benodigde ammunitie. Afhankelijk van hun kaliber moesten de houwitsers het stellen met een rantsoen van 11 à 20 projectielen per dag. Dat kon het wegvallen van de tactische luchtsteun niet compenseren, terwijl de Duitsers met hun *Nebelwerfer* defensieve successen behaalden. Ook de zware bommenwerpers, die onder andere tot taak hadden de Duitse bevoorrading te verhinderen, boekten geen grote resultaten. Hun opgave werd eveneens bemoeilijkt door de terreinomstandigheden. Anders dan in Noordwest-Europa zijn in Italië de industriële vestigingen en de voornaamste spoor- en wegverbindingen verspreid over een groot aantal, betrekkelijk kleine doelen. Daardoor waren massale bombarde-

menten zinloos. Zij veroorzaakten alleen beperkte schade, die gemakkelijk werd hersteld. Zo vielen bijvoorbeeld de bruggen over de Po weliswaar ten offer aan luchtaanvallen, maar dat hinderde de Duitsers niet veel. Zij organiseerden nachtelijke veerdiensten met ponten, die overdag door camouflage aan luchtwaarnemingen werden onttrokken. Dat was ook het geval met bruggen die zij enkele centimeters onder het wateroppervlak aanlegden.

De geallieerde bevoorrading stuitte in feite op grotere moeilijkheden dan de Duitse en dat niet alleen omdat de prioriteiten ook wat dit betreft naar elders waren verschoven. De geallieerden werden immers ook belast met de

scheepsruimte en ontwrichting van het interne transportwezen en productieapparaat waren er verantwoordelijk voor dat de zaak ondanks alle inspanningen nauwelijks onder controle bleef. Tijdens de winter daalde het toch al beperkte officieel beschikbare aantal calorieën per hoofd in steden als Rome en Napels met meer dan veertig procent. Zwarte handel en prostitutie bloeiden. Terwijl de burgerbevolking gebrek leed stond het geallieerde logistieke apparaat zodanig onder druk, dat ook de verzorging van de troepen aan het front slechts mondjesmaat geschiedde. Voor generaal Clark bleef tijdens die lange, koude winter niets anders over dan voorraden te hamsteren, zich te bezinnen op de aanval in de lente en in

Obergruppenführer Karl Wolff over een vertrouwensman op hoog niveau, die in zijn functie van militair gouverneur tevens de vereiste medewerking van de *Wehrmacht* zou kunnen verkrijgen, vooral ook omdat hij toch al met Kesselring in een goede relatie stond. Wolff had al sedert de zomer van 1944 via het Vaticaan en kardinaal Schuster in Milaan geprobeerd de Italiaanse partizanen tot matiging van hun verzet te overreden. Dat mislukte, vooral omdat de communisten in het verzet niet tot marchanderen bereid waren, maar daarmee was het de geallieerden misschien toch duidelijk geworden dat met Wolff te praten viel. Van hun kant geloofden de Duitsers dat zij in een sterke onderhandelingspositie

Bundesarchiv, Koblenz

Boven: generaal Heinrich von Vietinghoff, die maarschalk Kesselring opvolgde als bevelhebber van de Duitse troepen in Italië.

Links: deze opname dateert van 9 april 1945, de dag waarop het Britse 8e leger na een langdurig lucht- en artilleriebombardement zijn opmars begon naar de Povlakte.

Rechtsboven: de bevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in het gebied van de Middellandse Zee, veldmaarschalk Alexander.

Geheel rechts: vorst, sneeuw en dooi hadden in het voorjaar van 1945 vele wegen in Italië veranderd in drabbige modderkanalen.

ravitaillering van de bevolking in het onder hun beheer staande armste en zwaar getroffen deel van Italië. Hiervoor zorgde de *Allied Military Government*, die het burgerlijk bestuur in handen had. Deze dienst, bemand door daartoe speciaal opgeleide *Civil Affairs*-functionarissen, stond model voor de opzet van het geallieerde bestuur in andere bevrijde of bezette Europese gebieden. In Italië stond deze dienst voor de zware opgave de dreigende hongersnood te bestrijden, het gevaar van epidemische ziekten te bezweren, de openbare orde en veiligheid te handhaven, de stroom vluchtelingen onder dak te brengen. Zo moesten zelfs veertigduizend vluchtelingen worden overgebracht naar Algerije. Gebrek aan

tussentijd te zorgen voor training en ontspanning van zijn manschappen.

Ook aan de andere kant van het front was er tijd voor bezinning. Moest men zich niet zoetjes aan onttrekken aan Hitlers plannen voor collectieve zelfmoord? Terwijl Von Ribbentrop, naar het schijnt, pogingen deed in geheime verstandhouding te treden met de Sowjetunie, probeerde Himmler het aan de andere kant. Samen met de Anglo-Amerikanen zouden zijn SS-divisies best nogmaals richting Moskou kunnen trekken. Er waren redenen om aan te nemen dat het contact met de westerse mogendheden het beste via Italië kon lopen. Daar beschikte Himmler in de persoon van

stonden, zolang zij meester waren van het Italiaanse industriegebied. Het westerse kapitalisme, dat daarbij financieel belang had, zou er alle baat bij hebben dit gebied onbeschadigd in handen te krijgen en te vrijwaren van bezetting door het naderende rode leger. Was daarin niet de werkelijke reden gelegen voor het halthouden van de 15e legergroep in de Apennijnen, het uitblijven van massale bombardementen, de opdracht van Alexander om sabotage te beperken en westerse plannen om in Joegoslavië te landen? Men besloot de proef op de som te nemen. In oktober 1944 zorgden de Duitsers ervoor dat de leider van het Italiaanse kunstvezelkartel, die vroeger in nauwe relatie had gestaan tot het Britse be-

drijfsleven, werd bevrijd uit gevangenschap, waarin hij door Mussolini's toedoen was geraakt. Hij verdween over de Zwitserse grens om besprekingen met de Britten aan te knopen. Himmler liet er via de *Sicherheitsdienst* verslag over uitbrengen, maar de besprekingen voerden tot niets.

Inmiddels werd in de loop van de herfst van 1944 de toestand ook besproken door Wolff, Kesselring en de Duitse ambassadeur bij de republiek van Salo, Rudolf Rahn. Anders dan Himmler, die een algehele toenaderingspoging tot de westerse geallieerden op het oog had, overwoog dit driemanschap de voorwaarden voor een capitulatie aan het Italiaanse front. Reeds in november was ook de Amerikaanse inlichtingendienst in Zwitserland langs indirecte weg op de hoogte geraakt van de discussies die Kesselring, Wolff en Rahn over hun hopeloze toestand voerden. Nog voor de jaarwisseling stond een Amerikaanse agent in rechtstreeks contact met de vertegenwoordiger der Duitsers.

In het algemeen werden toenaderingspogingen van Duitsers door de geallieerden met een verwijzing naar hun eis van onvoorwaardelijke overgave zonder meer afgewezen. Maar in Italië lagen de kaarten blijkbaar toch anders, al probeerden de Amerikanen begin maart duidelijk te maken dat ook de Duitse troepen in Italië onvoorwaardelijk moesten capituleren. Zij lieten niettemin in de praktijk een

gaatje open voor verdere discussie door als bewijs van de goede trouw van hun gesprekspartner de vrijlating te eisen van een belangrijke Italiaanse verzetsman. Daarna waren zij bereid Wolff in Zwitserland te ontvangen. Op 8 en 9 maart kwam het in Zürich inderdaad tot besprekingen tussen Wolff en Allen Dulles, het hoofd van de Amerikaanse inlichtingendienst in Zwitserland. Nadat Wolff verzekerd had dat Himmler niet op de hoogte was van zijn verblijf in Zwitserland, kwam men overeen dat Wolff binnen een week Kesselring zou bewegen tot capitulatie van de Duitse strijdkrachten in Italië. Maar toen Wolff in Italië teruggekeerd was, bleef Kesselring te zijn vertrokken. Hij was door Hitler met het

moest hij bij Himmler tekst en uitleg geven van zijn onderneming. Door zijn ware bedoelingen te verhullen kreeg hij toestemming de zaak voort te zetten. Wel bestookte Himmler hem in de eerste helft van april met bevelen zich niet naar Zwitserland te begeven. Op 15 april riep hij Wolff andermaal naar Berlijn. Wolff verdedigde zijn beleid opnieuw, maar het was deze keer niet voldoende. Wolff besloot op poker-aas te spelen en vroeg een onderhoud met Hitler aan. Hij slaagde erin zijn Führer wijs te maken dat hij via de onderhandelingen met Dulles een breuk zou kunnen forceren tussen de westerse geallieerden en de Sowjetunie. Op 24 april was Wolff in Luzern om de zaak te beklinken. Maar intussen was

US Signal Corps

opperbevel van het *Westfront* belast. Zijn opvolger, generaal Von Vietinghoff, werd pas omstreeks 19 maart verwacht. Vertraging was nu onvermijdelijk. Op 19 maart vertrok Wolff andermaal naar Zwitserland om de zaak nu ook voor te leggen aan Britse en Amerikaanse militaire vertegenwoordigers. Daarna spoedde hij zich naar Kesselrings nieuwe hoofdkwartier om hem te bewegen druk uit te oefenen op Von Vietinghoff. Maar die liet het afweten. Hij voelde zich niet langer verantwoordelijk voor de gang van zaken in Italië. Voorlopig was een dood punt bereikt.

Inmiddels was het nieuws van Wolffs optreden uitgelekt naar Berlijn. Op 25 en 26 maart

er ook bij de geallieerden iets misgelopen. Er was nog iemand anders die kennis had gekregen van de geheime onderhandelingen. Dat was Stalin, die door toedoen van Churchill op 11 maart officieel op de hoogte was gebracht. Maar Stalin kreeg — officieel op formele gronden — geen toestemming sowjetgeledeleerden te sturen naar de militaire besprekingen die half maart in Zwitserland plaatsvonden tussen Wolff en geallieerde officieren. In werkelijkheid vreesden de geallieerden dat de komst van sowjetvertegenwoordigers naar Zwitserland de onderhandelingen zou vertragen of zelfs geheel doen mislukken. Stalin was furieus en beschuldigde zijn bondgenoten ronduit van verraad. Volgens hem

waren de besprekingen voor de Duitsers zo geruststellend geweest, dat zij ten behoeve van hun oostelijk front al divisies hadden onttrokken aan Italië. Roosevelt antwoordde dat die troepenverplaatsing al weken voor de besprekingen met Wolff was uitgevoerd. Dat was misschien waar, maar neemt niet weg dat de westerse geallieerden al sedert eind 1944 buiten hun bondgenoot om in contact stonden met de gemeenschappelijke vijand. Het is niet uitgesloten dat Stalin dit wist. Van de onderhandelingen tussen Wolff en het Italiaanse verzet, die het gesprek met de geallieerde instanties in Zwitserland hadden ingeleid, zal hij wel weet hebben gekregen via zijn Italiaanse partijgenoten. Maar of hij zelf het achterste van

Op het officiële plan was Stalins protest zo krachtig, dat Washington op 21 april alle contact met Wolff liet verbreken. Toen deze dan ook op 24 april in Zwitserland arriveerde, was daar Allen Dulles al drie dagen met man en macht bezig te proberen toestemming te krijgen tot hervatting van het gesprek. Voorlopig zonder resultaat. Onverrichterzake ondernam Wolff op 26 april de terugkeer naar zijn hoofdkwartier, waar namens de westerse geallieerden een Tsjechische verbindingsman al sedert begin april in alle gemoedsrust zorgde voor het radiocontact over en weer. Kort voor zijn vertrek bereikte Wolff een nieuw bevel van Himmler: het Italiaanse front moest stand houden; alle contacten moest hij verbreken.

pectievelijk ten oosten en ten westen van Bologna noordwaarts naar de Po zouden oprukken om zich daar te verenigen en de omsingeling te voltooien. Bologna, het grote aanvalsdoel van het herfstoffensief, was nu een secundair mikpunt. Succesvolle misleidingsmanoeuvres en gebrek aan waarnemingsmogelijkheden lieten de nieuwe Duitse bevelhebber Von Vietinghoff in de waan dat het oorspronkelijke aanvalsplan niet was gewijzigd. Zijn verdedigingspositie bleef daarop afgestemd, waardoor hij niet in staat was de aanval adequaat op te vangen.

Die aanval kwam op 9 april. Na een langdurig lucht- en artilleriebombardement zette het 8e leger zich aan de oostelijke frontsector in

Rechtsboven: Duitsers in actie met de 'Nebelwerfer'. De laatste versie van deze in grote aantallen vervaardigde granaatwerper had een kaliber van 30 cm, zes lopen en een werpbereik van bijna dertien kilometer.

Rechts: eenheden van de 1e pantserdivisie van het Amerikaanse 5e leger in de puinhopen van een van de Italiaanse plaatsen, die tijdens het voorjaarsoffensief werden vernield.

Links: een overzicht van het geallieerde voorjaarsoffensief van 1945, dat op 9 april begon en dat via een omsingelingsbeweging de Duitsers in de Povlakte onschadelijk maakte.

zijn tong liet zien, valt te betwijfelen. Een snelle capitulatie van de Duitse troepen in Italië paste waarschijnlijk niet in zijn politieke plannen voor na de oorlog. De Duitse inlichtingendienst beschikte althans over gegevens waaruit bleek dat Stalin samen met Tito naar de Franse grens wilde doorstoten om zich daar met Franse communisten te verenigen. Daardoor zou in Zuidwest-Europa de sowjetinvloed op een vaste basis kunnen rusten. Dulles zelf kreeg een aanwijzing dat Stalin het aanstuurde op een mislukking van de onderhandelingen. Iemand die zich uitgaf als Brits majoor, had de inlichtingendienst van het Italiaanse leger op de hoogte gesteld van Wolffs besprekingen met Dulles en tevens Von Vietinghoff de schrik van zijn leven bezorgd door ervoor te zorgen dat deze werd verwittigd van zijn bezoek aan de Italianen. Het leek er veel op dat hier een communistisch agent aan het werk was geweest.

Waarschijnlijk zag 'der treue Heinrich' meer kans in zijn eigen onderhandelingen met de geallieerden via graaf Bernadotte. Maar ook de geallieerden veranderden weer van gedachten. Want niet zodra had Wolff zijn hielen gelicht of Dulles kreeg te horen dat hij weer mocht praten. De chaos was nu compleet, temeer omdat zich nu ook de situatie te velde als gevolg van acties door zowel het geallieerde leger als de Italiaanse partizanen inmiddels grondig had gewijzigd.

Wat het leger betreft had Clark, die nog steeds vreesde dat de Duitsers zich zouden terugtrekken op het Alpenbastion of de verdedigingslijn achter de Adige, begin april voorbereidende acties ondernomen voor het beslissende offensief. Het plan was de tegenstander nog ten zuiden van de Po te vernietigen. De Duitse strijdkrachten zouden in de tang worden genomen door het 8e en het 5e leger, die res-

beweging. Het offensief werd begunstigd door warm, droog weer. De luchtmacht was in haar element. Landingsoperaties in de Duitse flank, waarbij gebruik werd gemaakt van de nieuwe, voor troepenvervoer geschikte, amfibische *Buffalo*-tank, brachten de Duitsers uit balans. Op 17 april werd Argenta veroverd: de Povlakte was bereikt. Eindelijk kon het 8e leger, voor het eerst sedert de woestijnoorlog, weer vertrouwen op zijn gemechaniseerd materieel, waarmee het zijn grootste successen had geboekt. Tanks en pantserwagens begonnen aan hun race naar de Po.

Inmiddels waren op 14 april ook de Amerikanen van start gegaan. Na enkele dagen strijd lag ook voor hen de weg naar de Po open. Op 23 april kwamen gemechaniseerde eenheden van beide legers met elkaar in contact. De omsingeling was geslaagd. Plaats van samenkost: het stadje Finale, even ten zuiden van de Po. De naam inspireerde niet tot halt maken. Dezelfde dag nog trokken de Amerikanen de rivier over, de volgende dag de Britten. Nu waaierden de geallieerde aanvalsspitsen alle kanten uit. Himmlers bevel tot standhouden was een onmogelijke opdracht.

Terwijl de geallieerde opmars volgens plan verliep had Clark het Italiaanse verzet andermaal gewaarschuwd zich niet in de strijd te mengen. Dat beperkte zich inderdaad tot incidentele, plaatselijke steunverlening. Maar op 25 april gaf het partizanencommando, dat onder communistische invloed stond, het bevel tot algemene opstand. Deze brak dus uit na Stalins veto op de onderhandelingen met Wolff en kort vóór Dulles toestemming kreeg tot doorgaan. Vloede het een niet uit het andere voort? Het is niet met zekerheid te zeggen. Toch zou hun volgorde erop kunnen wijzen dat ook het Italiaanse industriegebied inzet

was geworden van tegenstellingen tussen de geallieerden uit Oost en West — tegenstellingen, waarop Hitler en Himmler hun laatste hoop hadden gevestigd. Wat hiervan zij, Wolff, die zo juist uit Zwitserland de terugreis naar zijn hoofdkwartier had ondernomen, zag zich vlak over de grens de weg door partizanen versperd. Nog juist voordat hij in hun handen viel, slaagden de Amerikanen erin hem te redden. Onder hun bescherming reisde hij naar Lugano, waar hij zijn gastheren verzekerde iedereen te zullen arresteren die de Duitse tegenstand in Italië wilde voortzetten, Himmler inclusief. Toen vertrok hij naar Von Vietinghoffs hoofdkwartier in Bolzano om de capitulatie vandaaruit te regelen. Weldra spoedden zich twee Duitse gevolmachtigden in burger naar het geallieerde hoofdkwartier in Caserta. Op 29 april ondertekenden zij de bepaling van de onvoorwaardelijke overgave. Resteerde de formele erken-

ning hiervan door de commandant van *Heeresgruppe Süd-West*. Maar opnieuw dreigde alles spaak te lopen. Want in Bolzano had Wolff niet alleen te maken met Von Vietinghoff, maar ook met onder andere de gowleider van Tirol, Franz Hofer. Deze wilde van geen buigen weten. Na uren lange discussies greep hij de telefoon om Kesselring, die nu het commando had gekregen over alle *Heeresgruppen* in het zuiden, ervan te verwittigen dat de *Heeresgruppe* in Italië op het punt stond te bezwijken. Het kan voor Kesselring geen groot nieuws zijn geweest, al klaagde hij later dat hij slecht was ingelicht. Toch gaf hij order Von Vietinghoff te vervangen en de strijd voort te zetten. Volgens zijn zeggen bracht zijn eed van trouw aan de Führer hem daartoe. Maar minstens zo belangrijk vond hij het dat de capitulatie in Italië alle steun in de rug zou ontnemen aan zijn legergroepen ten noorden en zuidoosten

van de Alpen, die zich haast-je, rep-je aan de greep van de Russen probeerden te onttrekken. Von Vietinghoffs opvolger, F. Schulz, arriveerde op 30 april in Bolzano. Daar kwamen ook de officieren die de capitulatie hadden getekend. Wolff deed zijn toezegging gestand en plaatste Schulz onder arrest. Op eigen gezag gaven de legerbevelhebbers van *Heeresgruppe Süd-West* opdracht de strijd te staken. Een uur later werd Hitlers dood wereldkundig. Maar nog wilde Kesselring niet van opgeven weten. Hij beraamde tegenacties en gaf arrestatiebevelen uit. Wolff liet tanks en SS'ers aanrukken om het hoofdkwartier te beschermen. Met klem wees hij Kesselring erop dat de capitulatie de Anglo-Amerikanen de kans zou geven de Russische opmars te stuiten, Tito te verhinderen Triëst te nemen en een communistische opstand in Noord-Italië te verhinderen. Twee uur duurde het gesprek, waarin

Peter Hunter

zelfs de gearresteerde Schulz zich mengde om capitulatie te bepleiten. Om half vijf in de morgen van 2 mei gaf Kesselring zijn formele toestemming. De Italiaanse veldtocht was ten einde.

De Italiaanse veldtocht was ten einde. Wat was zijn betekenis geweest? De vraag laat zich verschillend beantwoorden, al naar gelang van het gezichtspunt dat men inneemt. Als geïsoleerde compagne beschouwd lijkt het succes eer bij de Duitse verdediging dan bij de geallieerde aanval gezocht te moeten worden, die allesbehalve een vlot verloop had kunnen nemen. Het is waar dat de geallieerden nagenoeg steeds numeriek in de minderheid waren en dat aan hun kant 312.000 doden en gewonden vielen tegenover 536.000 Duitse slachtoffers. Maar het besluit van de Duitse legerleiding om na de geallieerde landing op het vasteland geheel Italië te verdedigen, en niet alleen Noord-Italië, was een vakkundige zet, evenals de wijze waarop de capitulatie van

Italië werd opgevangen. Kesselring voerde een knappe verdediging, waarbij hij, geholpen door het terrein, zich niet veel zorgen hoefde te maken over zijn gebrek aan motorvoertuigen en brandstof. Merkwaardig genoeg bleek het leger, dat zelf in 1939 en 1940 de gemechaniseerde oorlog was begonnen, in staat te bewijzen dat het nog steeds anders kon.

Maar in ruimere militaire context bezien valt het oordeel anders uit. Het besluit heel Italië te verdedigen berustte mede op Hitlers vrees dat de geallieerden de Italiaanse laars zouden gebruiken als springplank naar de Balkan, waardoor de grondstoffenvoorziening van Duitsland gevaar zou lopen. Zijn vrees was, gezien Churchills drijven dienaangaande, niet ongegrond. Maar het kwam er nu wel op neer dat de beperkte geallieerde troepenmacht in Italië feitelijk ook de Duitse strijdkrachten in Joegoslavië en Griekenland in de ban hield. Ongeveer een vijfde van de Duitse grondstrijdkrachten, die anders zeker ten dele elders zouden zijn ingezet, was daarmee gebonden.

Bovendien hadden de strategische bombardementen uit Italië op Zuid-Duitsland en Zuidoost-Europa zeker effect. Hiertegenover staat de geallieerde fout dat op een beslissend moment de stootkracht van de 15e legergroep werd afgezwakt ten behoeve van de invasie in Zuid-Frankrijk. Deze legde immers niet veel gewicht in de schaal en heeft misschien zelfs Eisenhower opmars uit het westen eer vertraagd dan versneld.

De gevolgen van deze beslissing lagen echter wellicht minder op militair dan politiek terrein, waar zij zich pas op langere termijn openbaarden. Door immers niet de sprong naar de Balkan te wagen en door later niet met alle kracht noordwaarts te stoten verspeelden de Anglo-Amerikanen de kans op vergroting van hun invloedssfeer, die daarentegen door Stalin en Tito werd uitgebuit. Op 13 april 1945 bezette het sovjetleger Wenen en Tito's mannen waren precies drie dagen eerder in Triëst dan Clarks troepen. Het zal met name voor Churchill slechts een schrale troost zijn geweest dat

IN SCHAAPSKLEREN

Op 16 april 's avonds landde Wolff op een vliegveld ongeveer vijftientig kilometer ten zuiden van de hoofdstad. (...) De volgende dag lunchte hij met Himmler en tegen het einde van de maaltijd had hij hem ervan overtuigd dat hij alleen maar gedaan had wat Hitler van hem verlangde. Toen stormde Kaltenbrunner binnen en riep dat hij de Reichsführer alleen moest spreken: hij had zo juist een radioboodschap binnengekregen van een agent, die rapporteerde

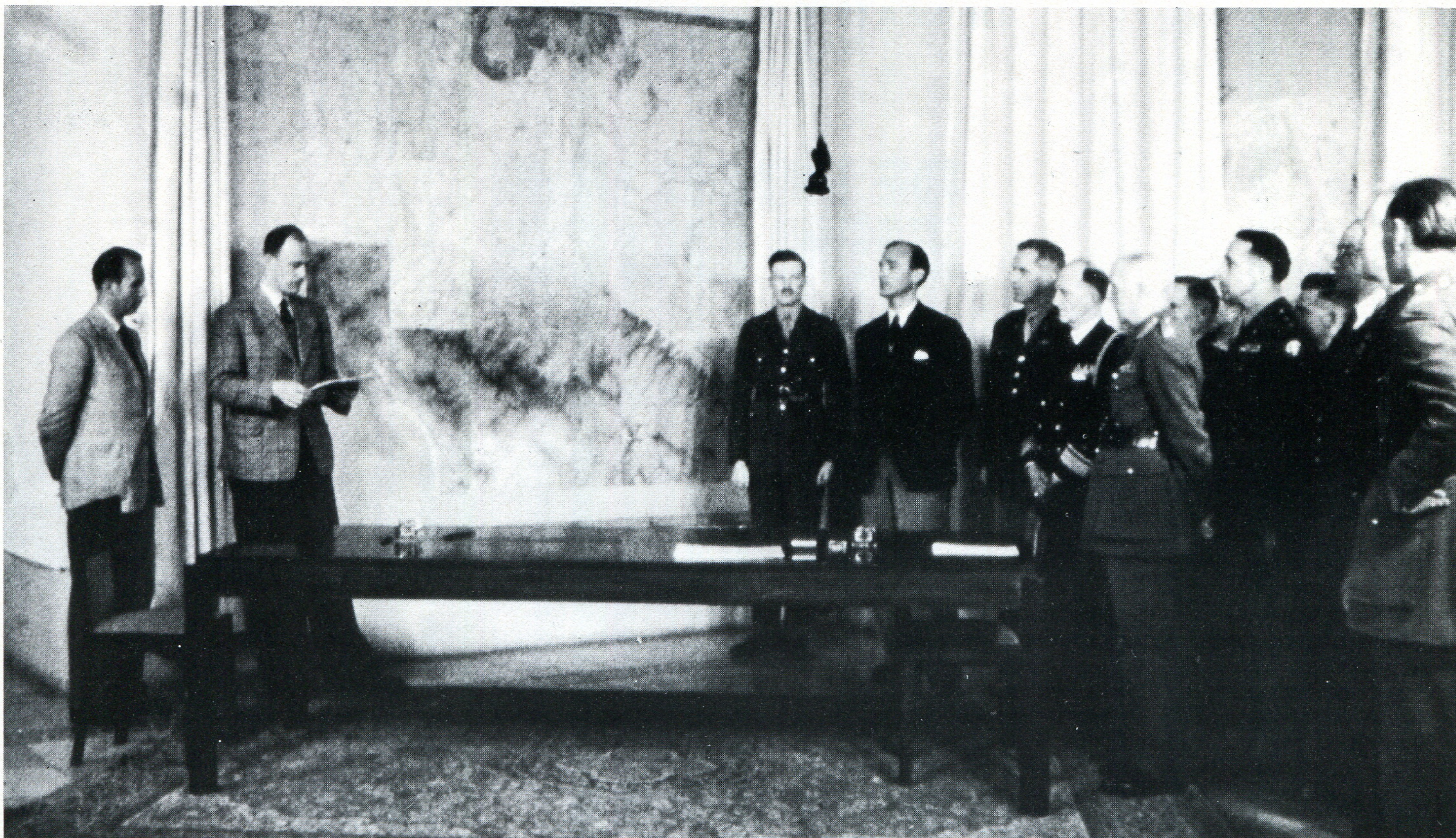
dat Wolff met kardinaal Schuster geheime onderhandelingen voerde en dat de ondertekening van een staakt-het-vuren binnen enige dagen kon worden verwacht.

Wolff werd weer binnengeroepen en moest de beschuldigingen van de woedende Himmler aanhoren.

'Ik heb nimmer persoonlijk met kardinaal Schuster onderhandeld over de overgave!', zwoer Wolff. Het was waar; hij had deze taak altijd aan een ondergeschikte overgelaten. Zijn verontwaardiging leek zo oprecht, dat Himmler

begon te twijfelen, maar Kaltenbrunner was niet zo lichtgelovig. (...)

Op het laatst eiste Wolff dat ze gedrieën naar Berlijn zouden gaan, zodat hij zich bij Hitler zelf kon zuiveren van de beschuldigingen van Kaltenbrunner. Himmler weigerde uiteraard. Wolff drong erop aan dat dan in ieder geval Kaltenbrunner mee zou gaan. Hij wilde, zo zei hij nadrukkelijk, dat deze er bij zou zijn als Hitler hoorde dat alle onderhandelingen in Zwitserland zowel aan Himmler als aan Kaltenbrunner waren gerapporteerd en dat Himmler

Op 29 april 1945 ondertekenden twee Duitse gevolmachtigden in burger (links op de foto boven) een document waarmee de Duitse troepen in Italië zich onvoorwaardelijk aan de geallieerden overgaven. Voor de overwinnaars tekende de Britse generaal W. D. Morgan (rechts). Na de formele erkenning van de capitulatie door Kesselring, die pas na enige moeite werd verkregen, legden de Duitsers op 2 mei de wapens neer (links).

althans het Noorditaliaanse industriegebied betrekkelijk onbeschadigd en vrij van communistische overheersing de oorlog had doorstaan. Maar de onderhandelingen in het verborgene, die daartoe hadden bijgedragen, waren zeker niet ten goede gekomen aan de betrekkingen tussen de westerse geallieerden en de Sowjetunie. En dat was misschien wel het belangrijkste gevolg van de Italiaanse campagne: ook in de vruchtbare Povlakte had het zaad van de tweedracht tussen Oost en West wortel geschoten.

hem verboden had dit aan de Führer mee te delen. Het was chantage en dat wisten ze alle drie. Maar Kaltenbrunner was niet bang. De twee tegenstanders reden in de nacht van 18 april om één uur weg. Net voor ze de Führerbunker binnengingen, zei Wolff iets dat Kaltenbrunner van kleur deed verschieten: 'Als u de Führer het verhaal vertelt van de radioboodschap van uw agent, ben ik niet de enige die aan de galg zal bungelen. U en de Reichsführer zullen dan naast me hangen.' (...) Om vier uur ging de deur van de conferentie-

kamer open en Fegelein vroeg Wolff binnen te komen. Hitler deed koeltjes en ter zake. 'Kaltenbrunner en Himmler hebben me ingelicht over uw onderhandelingen met de heer Dulles. 'Hij stapte op Wolff af en staarde hem aan. 'Waarom heeft u mijn gezag zo duidelijk genegeerd? (...) Is het u duidelijk welk een enorme verantwoordelijkheid u op zich heeft geladen?' 'Ja, mijn Führer.' 'Waarom hebt u het dan gedaan?' Wolff herinnerde Hitler aan hun ontmoeting

van 6 februari met Ribbentrop. (...) 'Ik ben blij u nu te kunnen rapporteren dat het me via de heer Dulles gelukt is een paar deuren te openen, naar de president, premier Churchill en naar veldmaarschalk Alexander. Ik vraag nu verdere instructies. Toen hij ophield, bleef Hitler hem een tijdlang aanstaren. 'Goed', zei hij eindelijk, 'ik aanvaard uw verklaring. U hebt geluk.'

(Uit: 'The last 100 days', door John Toland — New York 1965)

DE LAATSTE RONDZWERVINGEN
VAN MUSSOLINI

DE DOOD VAN EEN DUCE

CEES VAN DER PLOEG

Mondadori

In de tweede week van april 1945 behalen de geallieerden aan het Italiaanse front zodanige successen, dat Mussolini besluit naar Milaan te gaan. Hij neemt zijn intrek in de prefectuur van de stad en hoort daar op 22 april dat Modena en Ferrara reeds verloren zijn; de dag tevoren is Bologna in geallieerde handen gevallen. Erg veilig zit *Il Duce* zelfs niet meer in de domstad.

Alessandro Pavolini, de secretaris van de Italiaanse fascistische partij, vindt dat er maatregelen genomen moeten worden om Mussolini naar veiliger oorden te brengen. Hij komt met het plan bij de Duce om de laatste strijdkrachten van de grote leider samen te trekken op Valtellina, een klein plaatsje in de

Italiaanse Alpen. Pavolini denkt drieduizend onverschrokken fascistena bijeen te kunnen brengen. Maar Mussolini wil er niets van horen. Hij is uitgeput en gedesillusioneerd en wil onderhandelen over voorwaarden tot overgave. Hij vraagt die dag door tussenkomst van de aartsbisschop van Milaan, kardinaal Schuster, om een onderhoud met generaal Raffaele Cadorna, een van de leiders van het Nationale Bevrijdingscomité.

Driedagen later, op 25 april, ontmoet Mussolini de generaal in het paleis van de kardinaal, waarbij ook aanwezig zijn de christen-democratische advocaat Achille Marazza en een van de oprichters van de republikeinse partij, Riccardo Lombardi. Op deze bijeenkomst

hoort de Duce dat de *Höchster SS- und Polizeiführer* Karl Wolff met de geallieerden onderhandelt over de capitulatie van het Duitse leger in Noord-Italië. Mussolini is woedend over dit verraad van de Duitsers, verlaat het paleis van de kardinaal en keert terug naar de prefectuur. Daar voelt hij zich niet veilig meer en geeft toch maar het bevel aan zijn volgelingen met hem te vertrekken. Met Nicola Bombacci, een van zijn naaste medewerkers, stapt Mussolini in zijn Alfa Romeo; een stoet van dertig auto's met bijna alle leiders van zijn republiek volgt hem. Als de auto's Milaan verlaten, zijn er in de voorsteden al gevechten uitgebroken tussen partizanen en fascistena. In de avond van die vijftiengste april komt

het gezelschap in Como aan. Vandaar vertrekt de volgende dag een kleinere groep met Mussolini naar Menaggio, waar ze vroeg in de morgen van de volgende dag aankomt. Mussolini stopt bij de villa van een plaatselijke fascistische functionaris. Hier wil hij wachten op de rest van zijn gevolg en op de drieduizend zwart-hemden die Pavolini beloofd heeft bijeen te brengen. Terwijl de Duce slaapt, komen de overige auto's onder gewapend geleide bij de villa aan. Zijn vriendin, Clara Petacci, is meeg gekomen en ook haar broer met zijn gezin. De volgende morgen geeft Mussolini het bevel weer op weg te gaan. De activiteit van de partizanen in de omgeving neemt sterk toe en Mussolini vindt het te gevaarlijk te wachten op de komst van de zwart-hemden. Zelf stapt hij met Clara in zijn Alfa Romeo en rijdt langs de smalle bergweg richting Zwitserland onder bescherming van een SS-escorte onder bevel van *SS-Obersturmführer* Fritz Birzer.

In het gehucht Grandola wordt de nacht doorgebracht in hotel Miravalle. Het gezelschap hoort er over de radio het laatste nieuws: generaal Clarks troepen rukken op en de partizanen in Noord-Italië zijn openlijk in verzet gekomen. In de vroege morgen van de volgende dag komt Pavolini in een pantserwagen bij het hotel aan. Hij vertelt Mussolini dat de meeste zwart-hemden zich in Como hebben overgegeven. Slechts twaalf mannen zijner met hem meeg gekomen. Uit zijn eigen gevolg blijken maarschalk Graziani en verscheidene anderen de benen te hebben genomen; met de overigen besluit Mussolini weer naar Menaggio te gaan. Daar aangekomen sluit de groep zich aan bij een Duitse colonne van achtentwintig vrachtwagens met tweehonderd soldaten. Omstreeks half zeven in de morgen rijdt deze colonne door het plaatsje Musso, vlak bij Dongo, waar zij even later op een wegversperring van partizanen stuit. Er volgt een kort vuurgevecht, dat eindigt als uit de Duitse auto's met een witte vlag wordt gezwaaid. Een van de Duitse officieren, Otto Kismatt, spreekt

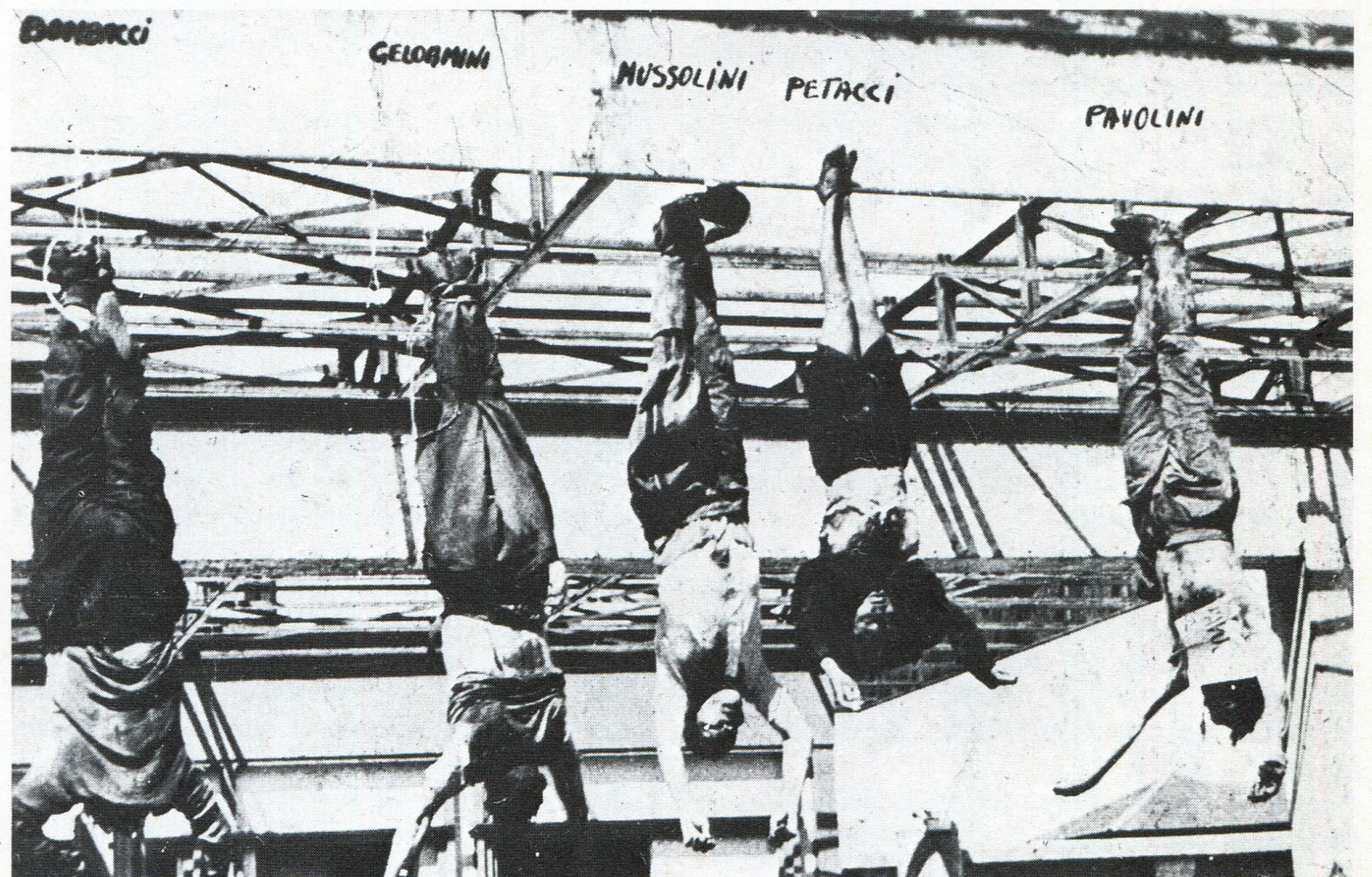
Links: Mussolini met 'SS-Obersturmführer' Fritz Birzer, die de Duce op diens tocht naar de Italiaanse Alpen zou escorteren.

Rechtsboven: Milanezen verdringen zich om de lijken van Mussolini en zestien van zijn getrouwen, neergelegd op de Piazzale Loreto.

Rechts: nadat de Milanese bevolking zich aan de lijken van de zeventien heeft vergaapt, worden ze aan een garage opgehangen.

goed Italiaans. Hij onderhandelt urenlang met een van de plaatselijke partizanenleiders, graaf Pier Luigi Bellini della Stelle, over de doorlating van de colonne. Tenslotte stelt Bellini zijn voorwaarden voor doorlating van de colonne: de Duitsers mogen met hun vrachtwagens passeren, maar de Italiaanse auto's moeten blijven staan; in Dongo zullen de vrachtwagens worden doorzocht en de papieren van de Duitsers worden gecontroleerd; in Ponte del Passo zal de colonne moeten blijven wachten op nadere instructies.

Tijdens deze onderhandelingen is Bombacci met een van Mussolini's ministers, Romano, naar Musso gegaan. In de pastorie verradt hij aan de geestelijke, Don Mainetti, dat de Duce

zich in de colonne voor de wegversperring bevindt. Don Mainetti licht graaf Bellini in. Deze gelooft hem nauwelijks, maar laat toch een vluchtig onderzoek instellen. Mussolini wordt niet gevonden en de colonne mag doorrijden naar Dongo. Geen van de partizanen heeft gezien dat de Duce tussen de Duitsers zit. Hij heeft zich gehuld in een Duitse legerdeken...

De enige auto die de Duitsers mag volgen, is de Alfa Romeo van de broer van Clara Petacci, Marcello. Deze heeft zich uitgegeven voor Spaans diplomaat en de auto is voorzien van een Spaans kenteken en een Spaanse vlag.

In Dongo controleren de partizanen de papieren van de Duitsers. Nu wordt Mussolini

echter wel ontdekt. Hij wordt naar het stadhuis gebracht, opgesloten en streng bewaakt. Ook de Petacci's worden vastgehouden: bij de controle van de paspoorten van de zogenaamde Spaanse diplomaat en zijn familieleden is gebleken dat ze vals zijn.

Het nieuws van de gevangenneming van Mussolini is niet geheim te houden. Graaf Bellini is bang voor de volkswroede, die nu elk ogenblik kan losbarsten, en brengt de Duce met enkele gevangenen in het geheim naar de politiekazerne bij Germasino. Als de partizanenleider op het punt staat Mussolini daar achter te laten, verzoekt de Duce hem zijn groeten over te brengen aan een vrouw die tot Dongo met hem is meegereisd. Bellini dringt aan hem te

zeggen wie die vrouw is, en Mussolini bekend dat het Clara Petacci is.

De partizanenleider brengt haar de groeten over, maar Clara ontkent iets met Mussolini te maken te hebben. Uiteindelijk valt zij toch voor hem op de knieën en smeekt hem haar bij Mussolini te brengen. Bellini aarzelt, maar besluit haar verzoek in te willigen. Andere zorgen houden de partizanenleider bezig: naar zijn zin weten te veel mensen dat Mussolini in de politiekazerne zit en er zijn nog rondzwervende fascistische troepen in de omgeving. Hij wil zijn belangrijke gevangene naar een veiliger plaats brengen om hem later heelhuids in Milaan te kunnen afleveren.

Mussolini wordt weggebracht. Clara Petacci volgt in een andere auto. Midden in de nacht komt dit gezelschap in Bonzanigo aan. Slechts een kleine groep partizanen weet waar de gevangenen zich nu bevinden.

Vroeg in de middag van de volgende dag, 28 april, laat een zekere kolonel Valerio zich aandienen bij graaf Bellini op het stadhuis van Dongo. Hij beweert een speciale gezant te zijn

van het *Corpo Volontari Libertà* en zou Mussolini naar Milaan moeten brengen. In werkelijkheid heeft hij zijn mandaat echter gekregen van Palmiro Togliatti namens de communistische partij en moet hij Mussolini dood in Milaan afleveren. Valerio eist van Bellini dat deze hem de verblijfplaats van Mussolini bekendmaakt, evenals die van de andere gevangenen, en hij zegt dat hij gekomen is om ze te doden. De partizanenleider overlegt langdurig met zijn naaste medewerkers en besluit dan zijn gevangenen, die zich op drie plaatsen bevinden, over te leveren aan Valerio.

Tegen Mussolini en Clara Petacci zegt Valerio dat hij is gekomen om hen te bevrijden. Hij rijdt hen in zijn auto naar het dorpje Giulino di Mezzegra, vlak bij Bonzanigo. Daar stopt hij bij de villa Belmonte. Deze villa is omgeven door een ruwstenen muur, die bij het toegangshek iets naar binnen buigt. Dit is de plek die Valerio uitkiest voor de executie. Hij trekt zijn gevangenen uit de auto en ze worden bijna onmiddellijk daarna doodgeschoten. In Mussolini's rechterarm blijken later twee kogels

te zitten, alsof hij die in een afwerend gebaar voor zijn gezicht heeft gehouden.

Valerio heeft nog meer te doen. Hij haast zich weer naar Dongo. Graaf Bellini zou daar de andere gevangenen in het stadhuis bijeenbrengen. Valerio moet ook hen nog terechtstellen. Marcello Petacci weet te ontsnappen, zwemt weg in een naburig meertje, maar wordt tijdens deze vlucht doodgeschoten.

De volgende morgen, 29 april, worden zeventien lijken in Milaan van een vrachtwagen geladen in een hoek van de Piazzale Loreto, niet ver van het centraal station. De stoffelijke resten worden onder het afdak van een garage gelegd, op de plaats waar negen maanden tevoren vijftien verzetsstrijders waren doodgeschoten als represaille voor een bomaanslag, waarbij twee Duitsers werden gedood.

Al spoedig wordt bekend dat Mussolini en de zijnen dood zijn en dat hun lijken op de Piazzale Loreto op een hoop liggen. De Milanezen dringen op en vertrappen de lijken. Tenslotte worden ze alle zeventien ondersteboven aan het afdak van de garage opgehangen.

Plotseling hoorden de gevangenen het geluid van voetstappen en het gekletter van wapens. De deur werd opengeworpen en op de drempel stond iemand in een regenjas, gewapend. Achter hem stonden twee mannen in khaki-uniform. De man in burger, kolonel van de partizanen, Valerio, zoals later bleek, wierp een snelle blik in de kamer. Hij scheen in een slecht humeur te zijn en gedroeg zich erg zenuwachtig. Hij wendde zich bruusk tot Mussolini, die tussen het bed en het raam stond, en zei: 'Opschieten! Ik kom U bevrijden.'

Iets in Valerio's stem en blik moet Mussolini verteld hebben dat die woorden een speciale betekenis hadden. 'Erg vriendelijk van U', antwoordde hij ironisch. Claretta had het hoofd opgericht van het kussen om hem aan te kijken, maar direct daarna draaide ze zich om naar de muur. Valerio sprak ook haar kortaf aan. 'Vlug opstaan. Vooruit!'

Mussolini deed een overjas aan en zette een werkmanspet op. Claretta begon zenuwachtig onder het kussen en de dekens te zoeken. 'Wat zoekt U?' vroeg de man ongeduldig. 'Mijn broekje', fluisterde ze beschaamd. 'Dat komt er nu niet op aan. Opschieten.' Ze durfde niet langer te zoeken.

Valerio vermeldde later, dat Mussolini zulk een haast had om te vertrekken, dat hij er niet aan dacht om Claretta voor te laten gaan en Valerio hem op zijn manieren moest wijzen. Mussolini had de kraag van zijn jas opgezet en de klep van de pet omlaag getrokken. Sommigen zeiden dat Claretta haar bontjas over de arm had, maar de beschrijvingen van de ooggetuigen kloppen niet op dat punt. Het is in ieder geval zeker dat ze haar tasje vergat. Dat werd later gevonden en de nieuwsgierigen keken wat er in zat. Het spiegeltje was — natuurlijk — gebroken — het bewijs voor degenen die in zulke voortekenen geloven. Er zaten medicijnen in, mascara, lippenstift en een paar gekleurde zakdoekjes met muzieknoten of amoreuze Franse teksten er op. Op een er van stond een volledig gedichtje van Gerald, uit de bundel 'Toi et

TWEE ZWARTE KRUISEN

Moi', dat in die dagen het tekstboek voor de liefde was van Claretta en haar omgeving. Het gedichtje heette Dualisme en begon met de woorden: 'Chérie, explique-moi pourquoi tu dis 'mon' piano, 'mes' roses — et 'tes' livres, 'ton' chien?'

Ze liet dus haar tasje achter — wat geen vrouw ooit doet — omdat ze beseftte dat ze het niet meer nodig zou hebben.

Het kleine groepje ging het hek door en begon het steile pad op te klimmen dat tussen de oude, grijze huizen liep. Dan sloegen ze links af, een bredere weg in. Hier stonden de huizen wat verder van elkaar en af en toe was het meer te zien. Aan de rechterkant rezen de bergen omhoog overdekt met het tere jonge groen en lentebloesem. Het was een van die zachte aprildagen die iemand het dankbare gevoel geven dat hij leeft. (...)

Terwijl Claretta naast haar minnaar liep, rolden de tranen over haar wangen en ze droogde ze niet. Ze hield Mussolini's arm vast. Hij struikelde, maar viel niet omdat hij zich nog met een hand tegen de muur staande kon houden. Claretta probeerde hem te helpen, maar hij beduidde haar dat het niet nodig was.

Even verder kwamen ze bij een kruising en een stenen wasbak, waarachter de berg steil omhoog ging. Drie vrouwen waren geknield bezig in de wasbak kleren te wassen. Ze keken op naar het vreemde troepje. Een oude boer kwam het hellende weiland uit met een bundel hooi op zijn schouders. Langs de weg kwam een vrouw uit de stad aan, met een kind, een vreemde. Geen van allen wist wie de man en de vrouw waren, die zo dicht bij elkaar liepen, maar ze zagen het wanhopige gelaat van de man en de tranen op de wangen van de keurig geklede vrouw.

Ze sloegen snel links af, naar de hoofdweg. Daar wachtte een zwarte auto met chauffeur. De vrouwen bij de wasbak zagen dat het groepje stil bleef staan en dat twee mannen een geweer bij zich hadden. Ze voelden dat er iets gebeuren

ging. De man in burger en de twee gewapende mannen schenen het niet met elkaar eens te zijn en keken rond alsof ze niet wisten wat ze moesten doen. Plotseling sloeg de vrouw haar armen om de hals van de man. Toen werden ze beiden achter in de auto geduwd. Een van de gewapende mannen ging naast de chauffeur zitten en Valerio en de anderen stonden op de treeplank met hun rug naar de weg gekeerd. De wagen reed langzaam weg, terwijl Sandrino en Lino te voet volgden.

Ongeveer vijfhonderd meter verder boog de weg naar links en daarna was er weer een bocht. Dit weggedeelte was van de huizen uit bijna niet te zien. Vlak er boven stond de Villa Belmonte, omgeven door een ruwe stenen muur, die bij het hek wat naar binnen liep, zodat de weg op dat punt breder was. Dit was de plek die voor de executie was uitgekozen. Volgens het verslag van kolonel Valerio en de mensen uit het dorpje werden Mussolini en Claretta doorgeschooten tegen de muur links van het hek. Later werden precies op die plek twee zwarte kruisen geschilderd door een passerende scharenslijper. (...)

Vanwaar ze stonden tegen de muur, zouden ze door de bloeiende bomen heen het meer hebben kunnen zien, gerimpeld door de wind, onder een blauwe hemel met hier en daar grijze wolken. Maar er werd hun niet veel tijd gelaten. Van het dramatisch einde bestaan verschillende versies — hoe het vonnis voorgelezen werd — hoe Claretta Mussolini met haar lichaam wilde beschermen terwijl ze uitriep: 'Nee, hij mag niet sterven!' — hoe Mussolini, bevend en bang, of volgens een ander, snel en tot sterven bereid, het bevel: 'Vlug, in die hoek daar!' opvolgde. Het lijkt waarschijnlijker dat alles haastig gebeurde, dat zij snel achter elkaar uit de auto getrokken werden en bijna onmiddellijk daarna werden doodgeschoten en dat er geen tijd was om iets te zeggen.

(Uit: 'Mussolini', door Paolo Monelli — Bussum, 1954)